

SÍDLISKO S HROBMI Z 9.–10. STOROČIA VO VEĽKOM KÝRE¹

MILAN HANULIAK – † IVAN KUZMA – JÁN RAJTÁR –
JÁN TIRPÁK

A Settlement with Graves from the 9th–10th Century in Veľký Kýr. The study presents results of the analysis of five graves and 20 settlement features. These were excavated in 1997–1978 in the cadastre of the village Veľký Kýr. The uncovered features were split into two clusters. The first includes four half-sunken dwellings with stone ovens that lie around the perimeter of the open space. It served as a space for various social activities. Eight storage pits were situated on an area covering 1100 m². A second cluster is situated 40 m away. It consists of two dwellings with clay ovens, one storehouse and four ovens. Three graves were excavated in the vicinity of the settlement features from the first settlement. Two other graves form a nucleus of a necropolis. It did not take on a regular form, possibly due to an abrupt end of the local settlement. One of the victims of the violent action was placed in a storage pit. According to the sporadic occurrence of material culture, the settlement was of short duration. It was limited to the last third of the 9th c. The settlement area is one of the units where agricultural products from the wider area were collected. Their total volume far exceeds the needs of its inhabitants. In addition to the abundance of storage pits, the site's exceptional position is supported by a complex settlement pattern. In the Great Moravian period such presence is only recorded on fortified sites.

Keywords: Western Slovakia, Early Middle Ages, settlement features, graves, material culture, settlement layout and burials.

ÚVOD

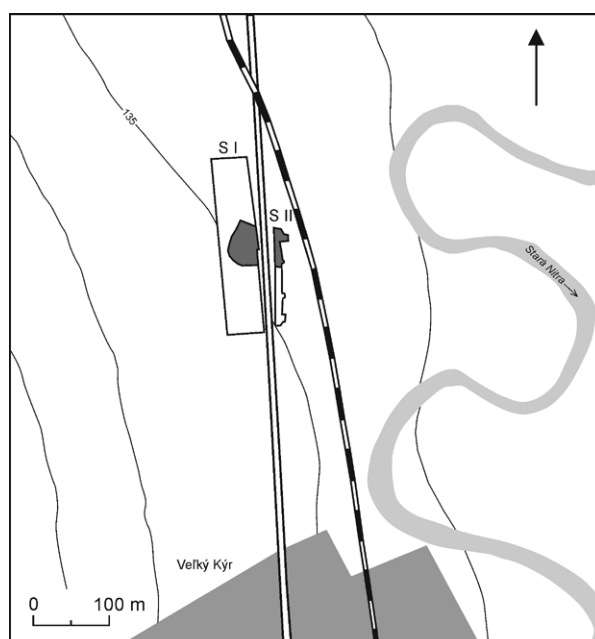
Z minulosti známu kolekciu stredovekých nálezísk z katastra Veľkého Kýru (okr. Nové Zámky) doplnil predtým neznámy nálezový fond získaný v rokoch 1997–1998 z polohy Násypový sek patriacej do severnej časti extravilánu. V rámci nej železničná trať pretínala pôvodnú trasu štátnej cesty I/64. Projektanti Slovenskej správy ciest sa rozhodli odstrániť tento neuralgický bod spomaľujúci automobilovú dopravu smerujúcu z Nitry do Komárna. Riešenie našli v pre-sune cestného telesa na hlinený násyp dodatočne navrhnený ponad železničné koľajisko (obr. 1).

ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM

Stavebné a zemné práce započaté v roku 1997 sledovali pracovníci Archeologického ústavu SAV v Nitre (AÚ SAV) – I. Kuzma, J. Rajtár a J. Tirpák za asistencie technických pracovníkov M. Bartíka a P. Červeňa. V roku 1998 pokračoval vo vedení záchranného výskumu I. Kuzma. Dokumentačné materiály začlenil do nálezových správ uložených v archíve AÚ SAV, v. v. i., pod číslami 13903/98, 13953/98.

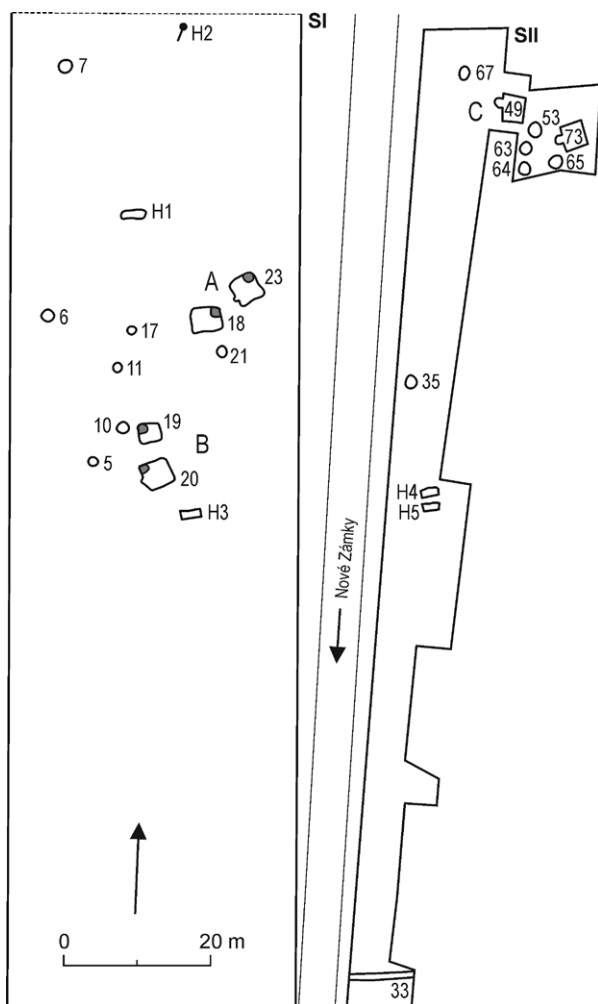
Rámcový obraz o osídlení lokality sa podarilo načrtnúť vďaka zdokumentovaným údajom a ďalším informáciám zahrnutým do dvoch kratších

publikačných výstupov (Kuzma 2000; Kuzma/Rajtár/Tirpák 1999). Podľa nich sa počiatočné údaje o tamjšom osídlení začali hľadať pomocou zemného stroja Tatra-UDS. Z miest ležiacich severne od

Obr. 1. Veľký Kýr. Výrez z katastra obce s preskúmanými plochami. Autor M. Hanuliak.

¹ Príspevok vznikol s podporou grantového projektu agentúry VEGA 2/0167/24.

Obr. 2. Veľký Kýr. Plán lokality z 9.–10. stor. v preskúmanej časti náleziska. Autor M. Hanuliak.

priesečníka dopravných trás sa nezískali takmer žiadne pozitívne informácie ani v siedmich zisťovacích rezoch, krátkych sondách (S III–IX) a ani v sondách so zväčšenou plošnou výmerou (A, B). K výnimkám patrí situácia avizovaná výsledkami predstihového geofyzikálneho prieskumu vykonaného J. Tirpákom pomocou céziového magnetometra SMARTMAG SM-4G. V rámci označenej anomálie sa neskôr výkopom zdokladoval nejasný žlabovitý útvar, používaný podľa sporadických keramických fragmentov v nespresnenom úseku obdobia praveku.

Relevantné doklady osídlenia tohto územia sa získali z dvoch sond vytýčených južne od železničného priecestia. Prvotnú informáciu poskytla sonda S I s približnou plochou 8000 m² vytýčená pozdĺž západnej línie priliehajúcej cesty. Napriek značnej výmere neboli v rámci nej objekty súvislejšie umiestnené. Koncentrovali sa do viacerých solitérnych zhlukov umiestnených v južnejších častiach plochy (obr. 2).

V roku 1997 sa v tejto sonde preskúmalo 30 sídliskových objektov. Ich kultúrno-chronologickú príslušnosť vypracoval I. Kuzma. Podľa neho sa štyri objekty spájajú s nespresneným pravekým úsekom, dva patria do staršej doby bronzovej, jeden do mladšej doby bronzovej, iný zas do halštatského obdobia. Ďalší dvaja reprezentanti sú z obdobia sťahovania národov. Časovo zaradiť sa naopak nedali desiaty zástupcovia. Na rozdiel od nich sa so stredovekým obdobím spája 11 sídliskových objektov, ktoré sú doplnené tromi kostrovými hrobmi.

Do identického chronologického rámca zaradil I. Kuzma aj ďalších 13 sídliskových objektov s dvomi kostrovými hrobmi preskúmanými počas leta 1998 v rámci sondy S II (obr. 2). Jej nepravidelný líniový tvar s približnou plochou 1550 m² priliehal k východnému okraju cestnej komunikácie. Popri stredovekom osídlení evidujeme v tomto úseku aj osem objektov spätých s obdobím praveku, dva objekty pochádzajú z doby bronzovej a štyri z doby halštatskej. Ojedinelí zástupcovia patria do laténskeho a novovekého obdobia, 16 zvyšných reprezentantov sa nedalo chronologicky stotožniť.

SÍDLISKO

Záchranným výskumom sa v susediacich sondách S I a S II preskúmalo celkovo 76 objektov. Z tohto množstva a rozsahu odkrytej plochy, prevyšujúcej 9500 m², sa vyprofiloval obraz o nízkej intenzite tamojšieho osídlenia. Jeho hodnotu znižuje prevaha uniformných vonkajších znakov nálezového fondu spájaného s krátkodobým osídlením. Aj preto sa do nespresnených úsekov pravekého vývoja mohli zaradiť objekty zastúpené s podielom 15,5 %, zatiaľ čo do troch konkrétnych etáp z tohto časového rámca patrí 12,9 % zástupcov. Osídlenie zo včasnej doby dejinnej a novoveku nadobudlo iba efemérnu intenzitu s hodnotou 3,9 a 1,3 %. Najpočetnejší boli naopak chronologicky nezaradení zástupcovia (33,7 % prípadov) z ktorých sa nezískal žiadny datovateľný materiál. Na rozdiel od nich predstavuje skupina stredovekých objektov kompaktnější súbor zastúpený s podielom 31,6 %. Z viacerých hľadísk púta pozornosť päť súvekých kostrových hrobov, podporujúcich plnohodnotné využívanie lokality príslušníkmi miestnej komunity.

Katalóg

Objekt 5 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu nepravidelného kruhového tvaru (pr. 85 × 80 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s vakovitým profilom (max. pr. 144 cm v hl. 148 cm) a oblúkovito prehnutým dnom (hl. 258 cm).

Opis nálezov

1. 11 keramických zlomkov (5 zdobených z tela, 4 nezdobené z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. I: 5: 1–5).

Objekt 6 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu oválneho tvaru (pr. 152 × 124 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s hrncovitým profilom (max. pr. 232 cm v hl. 160 cm) a oblúkovito prehnutým dnom (hl. 362 cm).

Opis nálezov

1. Šesť keramických zlomkov (3 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. I: 6: 6, 7).

Objekt 7 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu nepravidelného kruhového tvaru (pr. 118 × 100 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s kužeľovite rozšíreným profilom (max. pr. 156 cm) a rovným dnom (hl. 94 cm).

Opis nálezov

1. Dva keramické zlomky (2 zdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. I: 7: 8).

Objekt 10 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu oválneho tvaru (pr. 128 × 164 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s hrncovitým profilom (max. pr. 180 cm v hl. 160 cm) a oblúkovito prehnutým dnom (hl. 350 cm).

Opis nálezov

1. Štyri keramické zlomky (2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. II: 10: 1, 2).

Objekt 11 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu oválneho tvaru (pr. 128 × 156 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s hrncovitým profilom (max. pr. 172 cm v hl. 92 cm) a oblúkovito prehnutým dnom (hl. 254 cm).

Opis nálezov

1. Šesť keramických zlomkov (1 z ústia, 3 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. II: 11: 3–6).

Objekt 16 – obytná zemnica (S I)

Horný obrys objektu lichobežníkového tvaru (352–400 × 280–310 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 66 cm). Zvyšky klenbovej pece s pozdĺžnou základňou (108 × 90 cm) z malých kameňov v SV sektore interiéru. Kruhovitá priehľbeň (pr. 147 cm, hl. 28 cm) v SZ sektore interiéru. V strede južnej steny kolová jama (pr. 26 cm, hl. 20 cm). Pozdĺžna os objektu v línii V – Z.

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie s lievikovite zrezaným okrajom, dno mierne vyklenuté, horná tretina nádoby dodatočne obtočená. Na vyduť pät línii špirálovej závitnice vyhotovenej jednohrotým rydlom. V keramickej hmote hrubozrnný piesok, výpal kvalitný, farba tmavohnedá. Pr. ústia 148 mm, pr. dna 72 mm, v. 122 mm (tab. III: 16: 3).
2. 12 keramických zlomkov (2 z ústia, 3 zdobené z tela, 5 nezdobených z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. II: 16: 7–9; III: 16: 1, 2).

Objekt 17 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu kruhového tvaru (pr. 68 × 56 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s vakovitým tvarom (max. pr. 138 cm v hl. 112 cm) a oblúkovito prehnutým dnom (hl. 250 cm).

Opis nálezov

1. Osem keramických zlomkov (3 zdobené z tela, 4 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. III: 17: 4–6).

Objekt 19 – obytná zemnica (S I)

Horný obrys objektu obdĺžnikového tvaru (320 × 270 až 280 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 62 cm). Zvyšky klenbovej pece so štvorcovou základňou (80 × 80 cm) zo stredne veľkých a malých kameňov v SZ sektore interiéru. Pozdĺžna os objektu v línii V – Z.

Opis nálezov

1. 12 keramických zlomkov (3 zdobené z tela, 8 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. III: 19: 7–10).

Objekt 20 – obytná zemnica (S I)

Horný obrys objektu obdĺžnikového tvaru (368 × 420 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 78 cm). Zvyšky klenbovej pece s obdĺžnikovou základňou (144 × 120 cm) z malých kameňov v SZ sektore interiéru. Takmer v strede východnej a západnej steny kolové jamy (pr. 20 cm, hl. 20 cm a 15 cm). Pri východnej kolovej jame oválna priehľbeň (pr. 60 × 50 cm, hl. 12 cm). Pozdĺžna os objektu v línii VJV – SZS.

Opis nálezov

1. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným zhora prežliabnutým okrajom, dno minimálne vyklenuté, horná štvrtina nádoby dodatočne obtočená. Na vyduť 12 línii špirálovej závitnice vyhotovenej jednohrotým rydlom. V keramickej hmote hrubozrnný piesok, výpal kvalitný, farba tmavohnedá. Pr. ústia 110 mm, pr. dna 64 mm, v. 114 mm (tab. IV: 8).
2. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným zhora prežliabnutým okrajom, dno minimálne vyklenuté, horná polovica nádoby dodatočne obtočená. Vyduť zdobí nízka vlnovka zovretá tromi líniami špirálovej závitnice vyhotovenej jednohrotým rydlom. V keramickej hmote hrubozrnný piesok, výpal kvalitný, farba tmavohnedá. Pr. ústia 156 mm, pr. dna 74 mm, v. 141 mm (tab. IV: 9).
3. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, dno chýba, horná polovica nádoby dodatočne obtočená. Na hrdle lúnia pravidelnej stredne vysokej vlnovky, od podhrdla po koniec vyduť 20 línii špirálovej závitnice vyhotovenej jednohrotým rydlom. V keramickej hmote hrubozrnný piesok, výpal kvalitný, farba hnedá. Pr. ústia 149 mm (tab. IV: 10).
4. 14 keramických zlomkov (2 z ústia, 5 zdobených z tela, 7 nezdobených z tela) z hrncovitých nádob (tab. IV: 1–4).

Objekt 21 – obilná zásobnica (S I)

Obrys ústia objektu nepravidelného kruhového tvaru (pr. 80 × 73 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s hrncovitým profilom (max. pr. 160 cm v hl. 136 cm) a zahroteným dnom (hl. 270 cm).

Opis nálezov

1. Osem keramických zlomkov (1 zdobený z tela, 6 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. V: 21: 1–3).

Objekt 23 – obytná zemnica (S I)

Horný obrys objektu obdĺžnikového tvaru (392 × 344 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 82 cm). Zvyšky klenbovej pece s obdĺžnikovou základňou (152 × 120 cm) zo stredne veľkých a malých kameňov v SV sektore interiéru. Takmer v strede juhozápadnej, severovýchodnej steny kolové jamy (pr. 20 cm, hl. 20 cm a 7 cm), v západnom a východnom nároží iné kolové jamy (pr. 24 cm, hl. 8 cm a 10 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SV – JZ.

Opis nálezov

1. Šesť keramických zlomkov (1 z ústia, 2 zdobené z tela, 2 nezdobené z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. V: 23: 4–6).

Objekt 33 – žlab (S II)

Horný obrys objektu pozdĺžneho tvaru (š. 40–60 cm), celková dĺžka 810 cm. Steny šikmo klesajú k preliačenému dnu (hl. 46–50 cm). Pozdĺžna os objektu VSV – ZJZ.

Opis nálezov

1. Jeden keramický zlomok (1 zdobený z tela) z hrncovitej nádoby (tab. VIII: 33: 2).

Objekt 35 – obilná zásobnica (S II)

Obrys ústia objektu kruhového tvaru (pr. 112 × 102 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s vakovitým profilom (max. pr. 160 cm v hl. 80 cm) a takmer zahroteným dnom (hl. 235 cm). V jednotnej úrovni 120 cm z JV sektora hlinitého zásypu kostra dospelej ženy (tab. XIII: 35). Lebka i kompletný skelet v línii 252° v pokrčenej polohe na ľavom boku. Pravá horná končatina v lakti ohnutá a predlaktie smeruje priečne cez hrudník, pravá v osi skeletu. Obe dolné končatiny súbežne pokrčené a uložené cez seba.

Opis nálezov

1. Deväť keramických zlomkov (1 z ústia, 2 zdobené z tela, 5 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VI: 35: 1, 2, 4).
2. Keramický praslen diskovitého tvaru z jemne plavenej hliny s nadmerne vyhladeným povrchom, farba hnedá. Pr. 28 mm, hr. 8 mm (tab. VI: 35: 3).

Objekt 49 – obytná zemnica (S II)

Horný obrys objektu lichobežníkového tvaru (332 × 326–280 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k mierne zošikmenému dnu (hl. 66 cm). V blízkosti SZ nárožia k interiéru pripojené zvyšky kupolovej pece (pr. 116 cm) sčasti zahĺbené do podlažného terénu. Pred ústím pece na podlahe zvyšky ohniska obdĺžnikového tvaru (pr. 60 × 56 cm). Z východnej strany šikmo sklonený vstup do objektu nepravidelného polkruhového tvaru (š. 200 cm, dl. 140 cm). V strede západnej steny kolová jama (pr. 20 cm, hl. 10 cm), iné dve kolové jamy v SV a SZ nároží (pr. 48 cm a 56 cm, hl. 12 cm a 127 cm). Pozdĺžna os objektu v línii V – Z.

Opis nálezov

1. 12 keramických zlomkov (2 z ústia, 3 zdobené z tela, 6 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VI: 49: 5–7; VII: 49: 1, 2).

Objekt 53 – exteriérové kúrenisko (S II)

Horný obrys kúreniska kruhového tvaru (pr. 136 cm). Jeho intenzívne prepálené zvyšky sčasti vymedzené malými kameňmi zahĺbené 55 cm. Pozdĺžna os objektu v línii JJV – SSZ.

Opis nálezov

1. Štyri keramické zlomky (2 z ústia, 1 zdobený z tela, 1 nezdobený z tela) z hrncovitých nádob (tab. VII: 53: 3–5).

Objekt 63 – exteriérové kúrenisko (S II)

Horný obrys kúreniska kruhového tvaru (pr. 164 cm). Jeho intenzívne prepálené zvyšky zahĺbené 54 cm. Pozdĺžna os objektu v línii JV – SZ.

Opis nálezov

1. Šesť keramických zlomkov (2 zdobené z tela, 4 zdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. VII: 63: 6, 7).

Objekt 64 – exteriérové kúrenisko (S II)

Horný obrys kúreniska oválneho tvaru (pr. 146 × 130 cm). Jeho intenzívne prepálené zvyšky zahĺbené 30 cm. Pozdĺžna os objektu v línii JJV – SSZ.

Opis nálezov

1. Jeden keramický zlomok (1 z ústia) z hrncovitej nádoby (tab. VIII: 64: 1).

Objekt 65 – exteriérové kúrenisko (S II)

Horný obrys kúreniska kruhového tvaru (pr. 148 × 135 cm). Jeho intenzívne prepálené zvyšky umiestnené v hĺbke 42–58 cm. Predpecná jama jazykovitého tvaru (š. 56 cm, dl. 88 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SV – JZ.

Opis nálezov

1. 23 keramických zlomkov (4 z ústia, 3 zdobené z tela, 15 nezdobených z tela, 1 z dna) z hrncovitých nádob (tab. VIII: 65: 3–8).

Objekt 67 – obilná zásobnica (S II)

Obrys ústia objektu nepravidelného kruhového tvaru (pr. 96 × 88 cm), steny oblúkovito klesajú do priehlbne s vakovitým profilom (max. pr. 152 cm v hl. 108 cm) a takmer zahroteným dnom (hl. 222 cm).

Opis nálezov

1. Päť keramických zlomkov (3 z ústia, 2 zdobené z tela) z hrncovitých nádob (tab. IX: 67: 1, 2).

Objekt 73 – obytná zemnica (S II)

Horný obrys objektu lichobežníkového tvaru (362 × 328 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 70 cm). V blízkosti SZ nárožia k interiéru pripojené zvyšky kupolovej pece (pr. 120 cm) sčasti zahĺbené do podlažného terénu. Klenba kupoly zachovaná do výšky 60 cm. Pred ústím pece na podlahe oválna predpecná jama (pr. 128 × 140 cm). V strede východnej steny kolová jama (pr. 28 cm, hl. 30 cm), iné dve kolové jamy v SV a SZ rohu (pr. 32 cm a 38 cm, hl. 25 a 21 cm). Pozdĺžna os objektu VJV – ZSZ.

Opis nálezov

1. 35 keramických zlomkov (10 z ústia, 17 zdobených z tela, 6 nezdobených z tela, 2 z dna) z hrncovitých nádob (tab. IX: 73: 3–8; X; XI: 1–3, 5–9, 11).
2. Čepel železného noža s rovným chrbtom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím. Dĺ. 97 mm, š. čepele 18 mm (tab. XI: 10).
3. Keramický praslen asymetrického dvojkónického tvaru s preliačenou hornou bázou. Hlina ostrená hrubozrnným pieskom, farba svetlohnedá. Pr. 25 mm, hrúbka 13 mm (tab. XI: 4).
4. Zlomok rotačného žarnova – behúňa zo svoru. Š. 270 až 290 mm, hr. 29–52 mm.

Poloha

Analyzovaný sídliskový útvar je na prvý pohľad umiestnený v rovinnom prostredí. V skutočnosti ide o terén pozvoľne klesajúci zo západne umiestnenej vyvýšenej terasy do inundačného prostredia starého koryta rieky Nitry. Stredom lokality prechádza vrstevnica s niveletou 135 m n. m. Podľa nej sídlisková plocha prevyšovala okraj zaplavovaného prostredia o takmer 5 m. Od najbližšieho oblúka meandrujúceho riečneho koryta, znázorneného na starších mapách iba v podobe kľukatej depresie, bolo sídlisko vzdialené takmer 200 m (obr. 1). Na základe týchto okolností sa pri umiestňovaní osady uprednostnila pozícia v blízkosti vodného zdroja, ktorá bola súčasne dostatočne chránená voči záplavám.

Veľkosť

Po počiatčom odbornom zhodnotení podkladových materiálov sa muselo znížiť primárne uvedené množstvo o objekty 61, 71, 75 a 79. Nešlo totiž o samostatne využívaných zástupcov, ale o jamovité priehlbne pecných telies vybudovaných v obytných zemniciach 49 a 73. Aj po vykonaní tejto úpravy patrí spracúvaná lokalita na Slovensku k najčastejšie doloženým malým agrárnym sídliskám s dvomi až tromi usadlosťami. S touto špecifikáciou korešponduje predpokladaný rozsah intravilánovej plochy vymedzenej obvodovou líniou lemujúcou okrajové objekty.

Z priebehu trajektórie vzíde predstava o nepravidelnom obdĺžnikovom útvaru so štvrt hektárovou výmerou. Jej rozsah akiste zodpovedal potrebám obyvateľov žijúcich v dvoch sídliskových zhlukoch so šiestimi obytnými zemnicami, deviatimi obilnými zásobnicami a štyrmi exteriérovými kúreniskami. Otázny zostáva vzťah tohto zoskupenia k zvyškom plytkého žlabovitého útvaru vzdialeného vyše 70 m od najbližšej zemnice.

Sídliskové objekty

Východiskovú pozíciu tamajšieho osídlenia vytvorilo 20 sídliskových objektov. Ich kolekcia sa podľa všeobecne akceptovaného využitia rozdelila do štyroch skupín. Z nich najčastejšie sú obilné zásobnice zastúpené v 45 % prípadov. Obytným zemniciam patrí nižší diel (30 % prípadov), exteriérové kúreniská sú ešte zriedkavejšie (20 % prípadov), žlabovitý útvar je ojedinelý (5 % prípadov). Počiatkové nejasnosti o ich funkčnom využití vyplynuli z hĺbok zaznamenávaných počas výskumu od úrovne zistenia, reprezentovanej svetlo sfarbeným podložíom. Po zvýšení zdokumentovaných hodnôt o 30 cm mocnú tmavo sfarbenú vrstvu, odstránenú zemným strojom, sa zreálnili určujúce funkčné kritéria.

Obytné zemnice

K stavbám so zväčšeným horizontálne dimenzovaným pôdorysom patrí šesť zemnic slúžiacich prednostne na obytné účely. Na rozdiel od ostatných objektov reprezentujú jedinú regulárnu formu upravenú na celoročné prespávanie príbuznených jedincov zabezpečené vďaka ich vykurovaniu v chladnom ročnom období (Kouřil 1994, 119; Nekuda 2000, 45; Vignatiová 1992, 29, 30). Na tento účel vybudované pece s kamennou či hlinenou kupolou, alebo ohniskom rozširujú ich funkčné možnosti aj o prípravu stravy, osvetľovanie tmavého interiéru, príležitostnú výrobnú činnosť, krátkodobé uskladnenie cennejšieho mobiliára, surovín a produktov.

Iba niektoré z uvedených aktivít sú aj archeologicky postrehnuteľné. K objasneniu skutočného významu viacerých zložiek častokrát chýbajú ďalšie nálezové okolnosti s verifikovateľným obsahom. Na ilustráciu možno uviesť opticky postrehnuteľné rozdiely v dispozičných typoch zahĺbených interiérov. Podľa výsledného pomeru dĺžok protiľahlých strán by mali objekty 16 a 49 patriť k lichobežníkovým formám. Zemnice 19 a 73 sú zas štvorcové, pretože výsledný pomer strán nepresiahol indexovú hodnotu dávnejšie vyčíslenú na 1,1 (Hanuliak/Kuzma 2015, 13, 14). Z dnešného pohľadu sa zistené rozdiely nezdajú byť natoľko zásadné aby sa im vo včasnostredovekom vidieckom prostredí mohol pripísať konkrétnejší význam. Zdalo by sa preto, že ide skôr o tolerovateľné nepravidelnosti ako o zámerne dosiahnuté formy zahĺbených pôdorysov. V prípade obdĺžnikových interiérov doložených v zemniciach 20 a 25 tento názor v plnom rozsahu neplatí, pretože by sa u nich z čistej náhody nevyskytla najvyššia plošná výmera s hodnotou 15,5 m² a 13,5 m². Opodstatnenosť istého zámeru podporuje údaj priemerovanej plošnej výmery

obydlí s lichobežníkovým a štvorcovým pôdorysom vyčíslený iba na 10,5 m². Podľa toho sa mohla v minulosti vedome uprednostňovať obdĺžniková dispozícia, pretože poskytovala príležitosť k domyselnejšiemu rozmiestneniu vnútorného mobiliára v rámci menej stiesnených pomerov. Pragmatickú podstatu zisteného vzťahu podporuje takisto identická situácia postrehnutá v 10. stor. na sídlisku v Chľabe (Hanuliak 2016, 102).

Zo skladby a umiestnenia mobilných zložiek vnútorného vybavenia voči pevne ukotveným vstupom a pecným telesám by sa dala odvodiť rozdielna miera úžitkovosti obytných priestorov. Akiste z týchto dôvodov boli veľkokýrske zemnice opakovane umiestnené tak, aby sa v každej dvojici vyskytlo obydlie s menšou a väčšou výmerou. V príbytkoch 16 a 23 je to napríklad plocha 11,1 m² a 13,5 m², v objektoch 19 a 20 sa rozdiel zväčšil z 8,8 m² na 15,5 m², v zemniciach 49 a 73 zasa figuruje plocha 10,1 m² a 12 m². Význam postrehnutej zásady netreba príliš zdôrazňovať. Dôležitý je už samotný úzus presvedčajúci po prvý raz o rozdielnom využití obytných priestorov sídliskových štruktúr. Súčasne sa tak vyzdvihuje potreba hľadania nových prístupov k efektívnejšiemu zhodnocovaniu plošného rozsahu obytných zemníc ako to tradične uvádzajú ich okrajové hodnoty s rozmedzím 6–12 m² (Dostál 1987, 24; Nekuda 2000, 25; Šalkovský 1998, 10).

K súčastiach vnútorného vybavenia obydlí možno prirátavať odpočinkovú lavicu prekrytú prípadnými doskami, textíliou alebo kožušinou (Šalkovský 2001, 108). Na zhodnocovanej lokalite bol jej základ upravený z podložnej hliny ponechanej pozdĺž juhovýchodnej steny zemnice 23. Jej zvyšky v šírke 56–24 cm sa zachovali v dĺžke 280 cm, pričom horná úroveň prevýšila ušliapanú podlahu o 20 cm. Analogicky využívané hlinené stupne sú známe aj z príbytkov 569, 735 a 881 odkrytých v polohe Vilmakert z Mužle-Čenkova (Hanuliak/Kuzma 2015, 31). Iný prístup k identifikácii odpočinkového lôžka prezentoval G. Fusek. V zemnici preskúmanej v Bielovciach zaznamenal jej prítomnosť podľa obdĺžnikového pôdorysu zahĺbeného pod niveletu podlahy (Fusek 2000, 124).

Pod niveletu ušliapanej podlahy siahajú takisto plytké jamy s objemom do 0,15 m³ slúžiace na krátkodobé uloženie obmedzeného množstva zásob (Fusek 2000, 124). Zásobná jama z veľkokýrskeho príbytku 20 s priemerom 60 × 50 cm je iba o málo väčšia od tých, ktoré sa v dvoch prípadoch zistili v objekte 49. Ich umiestnenie sa nestotožňuje so stredným úsekom zemnicovej steny, ale so severovýchodným a severozápadným rohom interiéru.

Otázny zostáva skutočný význam kruhovitého útvaru zo severozápadného kvadrantu obydlia 16.

Od horného obrysu s priemerom 147 cm sa steny priehlbné zošikmujú do hĺbky 28 cm. Z hlinitej výplne sa nezískal materiál pripúšťajúci využitie objektu na výrobné účely ani na iné aktivity vykonávané príležitostne v obytných priestoroch. Pravdepodobnejšie sa zdá byť skladovanie väčšieho množstva komodity, pretože vyčíslený objem je takmer desaťnásobne zväčšený voči známym zástupcom z označenej skupiny (Hanuliak/Kuzma 2015, 31, 32). K potvrdeniu takejto alternatívy by mohla prispieť neobjasniteľná okolnosť, pre ktorú musel byť enormne zväčšený priemer ústia. Takéto riešenie sa premietlo do nezvyčajného vyklenutia prilahlej severnej steny zemnice. Isté je, že k vykonanej úprave nemuselo dôjsť, ak by sa pred kužeľovitým profilom uprednostnila valcovitá forma s úspornejším ústím vhodným k umiestneniu väčšej nádoby na vodu a sypkých zásob. K plnohodnotnému využívaniu interiérovej plochy mohlo prispieť prekrytie priehlbné na úrovni podlahy horizontálnou konštrukciou s dreveným príklpom.

Najvýznamnejšie zložky vnútorného vybavenia obydlí predstavujú pyrotechnologické zariadenia prispôbené k prednostnému využitiu ohňa na kúrenie a tepelnú úpravu potravinových zložiek. Okrem ohniska patria do tejto skupiny hlinené kupolové pece z dvoch a kamenné klenbové pece zo štyroch príbytkov. Z poslednej kategórie sa zvyčajne zachovali iba malé kamene z vonkajšieho plášťa pecných telies zvyšujúce kapacitu akumulovaného tepla. Tento materiál slúžil v sledovanom období aj k utesňovaniu otvorov vo vnútornom plášti zostavenom zo stredne veľkých i veľkých kameňov a horizontálne osadených platní. Tie patrili k najcennejším stavebným dielcom, pretože po opustení príbytkov neboli ponechané na mieste, ale prenesené k ďalšiemu využitiu v iných objektoch (Hanuliak/Kuzma 2015, 21).

Z malých kameňov sa dajú vyčítať iba zlomkovité informácie. Nevieme preto nič o plošnej výmere pecí, výške klenby, konštrukčných detailoch a celkovom objeme použitého materiálu. Zmienky o úprave kúrenísk chýbajú, pretože nedošlo v týchto miestach k odstráneniu kamenného zvrstvenia zaberajúceho v objekte 19 plochu 80 × 80 cm, v objekte 23 rozsah narástol na 152 × 120 cm. Na základe výnimočne zachovaných telies v objektoch 480, 673 a 676 z Mužle-Čenkova-Vilmakertu môžeme doplniť, že kamenné klenbové pece prekryvali kvadratickú plochu s približnými rozmermi 100 × 90 cm, ktorá nezaberala viac ako 10 % zahĺbeného interiéru (Hanuliak/Kuzma 2015, 21). Tento limit prevyšovali pece z Chľaby prekryvajúce obytnú plochu v rozsahu 13,1–16,5 % (Hanuliak 2016, 102).

V nálezovej situácii z Veľkého Kýru sa zachovala zaujímavá situácia spätá s umiestnením pecí. Nepôj-

de akiste o náhodu, ak sa ich telesá v rámci dvoch dvojíc príbytkov ocitli v rovnakých rohoch. V objekte 19 a 20 sa uprednostnil severozápadný, zatiaľ čo v objekte 16 a 20 je to severný až severovýchodný roh. Zo vzdialenosti 12,5 m, oddeľujúcej obe dvojice príbytkov vyplynie, že o pozíciu pyrotechnologických zariadení nerozhodovali azimuty svetových strán, poveternostné či klimatické pomery, ani konfigurácia terénu, ale osobný postoj užívateľov týchto obydľí. Vplyv vymenovaných faktorov na pozíciu obydľí v sídliskovom areáli treba takisto spochybniť. Ich pozdĺžne osi nie sú zhodne orientované, a preto sa nedalo doložiť ani ich ustálené smerovanie k meandrujúcemu korytu rieky Nitry.

Ako v predchádzajúcej 1. usadlosti, tak aj v 2. zoskupení boli pece umiestnené zhodne, tentokrát pri severozápadnom nároží obydľí. Ich kúreniská, sčasti zapustené do podlažného terénu, boli vysunuté mimo ostatný zahĺbený priestor interiéru. Prekrývali ich kupoly s kruhovou základňou a priemerom 116 a 120 cm zhotovené z prúteného skeletu omazaného hlinou. Vďaka usmerňovanému odstraňovaniu hlinitého nadložia zemným strojom sa podaril v zemnici 73 zachytiť západný úsek pôvodnej kupoly siahajúci do výšky 60 cm. Nešlo však o taký segment, ktorý by siahal až k okraju predpokladaného dymového otvoru ponechaného vo vrchole kupoly.

V objekte 49 obsluhu pece uľahčila niveleta kúreniska vyvýšená nad podlahou o 20 cm. V obydľi 73 sa výškový rozdiel dosiahol vďaka prehĺbenému dnu predpecnej jamy, patriacej k výnimočným súčastiam vnútorného vybavenia. Jej polkruhový priestor slúžil akiste k zhromažďovaniu vymetaného popola a žeravých uhlíkov. V zemnici 49 takýto manipulačný priestor chýba, pretože bol na tomto mieste vytvorený vyvýšený hlinený podklad s priemerom 60 cm. Podľa intenzívneho prepálenia v hrúbke 2–3 cm išlo o ohniskový priestor, ktorý nebol po obvode vymedzený kamenným vencom. V úvahách možno pripustiť rôzne dlhé časové úseky, počas ktorých mohlo byť k dosiahnutiu výsledného efektu striedavo využívané ohnisko alebo kupolová pec. Pri zvažovaní alternatívneho použitia sa akiste prihliadalo k výhodnejšiemu teplotnému režimu, úspornosti paliva, zníženému prehrievaniu a zadymovaniu obytného priestoru mimo vykurovacieho obdobia.

K dosiaľ nespomenutým doplnkom z tejto usadlosti patrí polkruhový vstupný výklenok s plochou 200 × 140 cm pripojený k východnej stene zemnice 49. Jeho najnižší hlinený stupeň prevyšuje niveletu podlahy o 23 cm. Predmetný typ vstupného priestoru rozširuje nepočetnú skupinu reprezentantov používaných v dedinskom prostredí počas 9–10. stor. Zúžená typologická škála neposkytuje

presvedčivejšie indície k objasneniu ich skutočného významu. Unikajú takisto okolnosti, pre ktoré sú takéto vstupy pripájané k nevýrazne zahĺbeným objektom, zatiaľ čo v najhlbších interiéroch chýbajú (Hanuliak/Kuzma 2015, 27).

Informácie o nízkom počte vstupov do objektov sa týkajú výlučne opísaného variantu klesajúceho z exteriéru do zahĺbenej obytnej časti. Isté je, že každá z nich bola voči pochôdznej úrovni zahĺbená, pričom existujúci výškový rozdiel museli prekenuť drevené stupne, po ktorých sa nezachovali ani náznakové doklady. Ich pôvodná poloha sa podľa vtedajších princípov teplovzdušného režimu hypoteticky spája s miestom, ktoré leží voči kúrenisku v diagonálne či uhlopriečne protilaňom úseku interiérovej steny. Podľa J. Vignatiovej (1992, 20) a P. Šalkovského (2001, 116, 117) by v nadpolovičnom množstve prípadov malo ísť o prednú štítovú stenu. V súlade s touto zásadou treba vstupy do veľkokýrskych objektov očakávať v juhovýchodnej časti steny (objekty 19, 20 a 73), v dvoch prípadoch v juhovýchodnej časti steny (objekty 16 a 23), výnimočne aj v strede východnej steny (objekt 49).

K dotvoreniu ucelenej podoby zemnicových obydľí je potrebné horizontálne dimenzované údaje doplniť o nadzemné steny prekryté strechou. Pozostatky z označenej kategórie sa v nálezových situáciách nezachytili. Počas zánikovej fázy stavieb sa o to pričínila snaha premiestniť recyklovateľné drevené dielce a podlažné kamene zo sídliskovej úrovne k druhotnému využitiu. Nižšie spočívajúce súčasti boli možno zlikvidované počas skrývky strojovou technikou. Avšak ani logicky zdôvodniteľné okolnosti neobjasnia príčiny, pre ktoré sa pertraktované zvyšky nezaznamenali ani na ručne odkrývaných lokalitách, ku ktorým patrí aj sídliskový celok zo Senca-Svätého Martina (Hanuliak 2008, 294, 319).

Vo Veľkom Kýre sú archeologicky postrehnuteľné nanajvýš jamy po oporných stĺpoch strešnej konštrukcie a tenších stĺpikoch začlenených do konštrukcie stien. Netreba zdôrazňovať, že na základe dostupných podkladových materiálov s uvádzanou kvalitou nie je možné dotvárať všeobecne akceptovateľné stavebné modely. Pozitívne zostáva, že napriek tomu sa v uplynulej bádateľskej etape podarilo vytvoriť viaceré typologické varianty obytných zemníc, s odhadovanou výškou stien, ideálnym typom strešnej konštrukcie zlozenej z krovu prekrytého slamenými doskami (Vignatiová 1992, 17).

Pre nízku hodnotu vypovedacích schopností nálezov sa na veľkokýrskom sídlisku nezistila kvalita poznatkov obohacujúcich známe informácie o nové inšpiratívne podnety. Nadobudnuté údaje sa dajú iba pričleniť už k dosiaľ známym parametrom. Príkladné sú v tomto smere hodnoty

zahĺbenia obydlí do terénu, ktoré nepresiahli limitné rozhranie 80 cm (Dostál 1975, 43). Potvrdzujú to údaje z rozmedzia 62–79 cm zo šiestich objektov doplnené priemerovanou hodnotou vyčíslenou na 70 cm. Prehliadnuť sa pritom nedá miera zahĺbenia objektov, ktorá sa menila podľa rozsahu plošnej výmery. V súlade s touto zásadou sa u zemníč s narastajúcim interiérom proporcionálne zväčšuje ich zahĺbenie v teréne.

V zhodnocovanej skupine s viacerými uniformnými prejavmi sa vyníma zemnica 19 patriaca podľa najmenšej výmery do najpočetnejšej skupiny obydlí. Podľa chýbajúcich sochových jam sa uvažuje o drevených stenách vybudovaných zrubovou technikou (Ruttkay M. 1998, 56; Vignatiová 1992, 15). Tie museli byť dostatočne stabilné, aby absorbovali tiaž dvojspádovej strechy doplnenej krytinou. Očakáva sa takisto ich dostatočná vzdialenosť od vtedajších hlinitých stien, pretože vo zvislých hlinených profiloch chýbajú prejavy záťažovej deštrukcie. K výhodám opisovaného riešenia patria viac ako 50 cm široké pásy z podstrešia rozširujúce interiérovú plochu o odkladací i odpočinkový priestor využívaný obyvateľmi obydla (Hanuliak/Kuzma 2015, 33). Ak bola výška nadzemných stien prednostne určovaná na základe potreby voľného pohybu vzpriamených osôb po väčšinej ploche interiéru, mohli steny pri výške 50–60 cm pozostávať z dvoch až štyroch stromových kmeňov. Nemožno však vylúčiť ani riešenie, pri ktorom krokvky dosadali na priamo na sídliskovú plochu (Fusek 2000, 120, 121).

V štyroch zemniciach sa vyskytlo šesť kolových jam po sochových stĺpoch s priemerom 20–28 cm, zahĺbených pod úroveň podlahy o 10–30 cm. Ak v nich bol skutočne osadený stĺp podopierajúci slemená dvojspádovej strechy, musel byť druhý reprezentant z logického dôvodu zahĺbený plytšie i mimo obytného úseku. Mohlo taktiež ísť o polsochu pevne zakomponovanú do čelnej či zadnej štítovej steny (Hanuliak 2008, 305). V zemnici 20 sa našli dve kolové jamy vyhlbené v neobvyklej línii netradične zošikmenej voči stredovej osi príbytku. Z tohto pohľadu sa zdá byť málo pravdepodobná existencia asymetrickej formy dvojspádovej strechy s takto zostavenými krídlami. Isté pochybnosti sa objavujú aj v prípade akceptácie strechy s dvomi rozdielne dlhými krídlami ako to naznačuje poloha kolovej jamy z objektu 49.

Dvojicu tenších stĺpov osadených v jamách zo severnej steny objektu 73, podobne aj štyri analogické jamy z obvodovej línie objektu 23, možno považovať za zvyšky stĺpikového skeletu vyplateného prútmi a štiepanými konármi, ktorý bol následne omazaný hlinou (Nekuda 2000, 28; Šalkovský 1998, 16).

Obilné zásobnice

Na veľkokýrskom nálezisku sa nevyskytla výrazná prevaha skladovacích objektov s plytkým jamovitým profilom nad obytnými objektmi, ako to registrujeme na iných náleziskách z tohto obdobia. K nenaplneniu tejto zásady prispela absencia zásobných jam s kruhovým ústím a objemom do 0,25 m³, zahĺbených zvyčajne pod úroveň 50 cm. K zástupcom z predmetnej skupiny slúžiacich na krátkodobé uskladnenie zásob sa preto nedal pripojiť žiadny reprezentant z preskúmanej sídliskovej plochy. Dosiaľ jediný zástupca s príbuznými parametrami bol z neznámych príčin zahĺbený do severozápadného sektora zemnice 16.

Z uvedených príčin môžu byť do spracúvaného nálezového súboru začlenené iba veľkoobjemové jamy s vertikálne dimenzovaným profilom. Ich reprezentanti so zväčšenou hĺbkou, zúženým hrdlom a úspornejším ústím sa považujú za najvhodnejšie uskladňovacie priestory poľnohospodárskych produktov potrebných k založeniu novej úrody a priebežnej konzumácii v časoch vegetačného kludu.

K napĺňaniu základnej funkcie bol zvislý profil objektov sformovaný do troch podôb. V štyroch prípadoch (objekty 6, 10, 11 a 21) sa vyskytol hrncovitý variant s esovite prehnutou líniou stien, maximálnym vydutím posunutým k hornej polovici profilu. Do takýchto priehlbni s prehnutým dnom siahajúcim do hĺbky 254–362 cm sa mohli umiestniť zásoby s objemom 3,3–6,2 m³. K náležitému prekrytiu tohto priestoru prispelo zúžené hrdlo zmenšujúce rozmernejšiu plochu ústia. V obilnici 11 a 21 sa v stenách z kulminujúcej vydutiny zachovali 5–8 cm široké žliabky. Ich mierne zošikmený profil patrí zrejme k pozostatkom po izolačnom obklade hlinených stien.

Pre štyroch zástupcov s vakovitým profilom (objekty 5, 17, 35 a 67) je príznačný zúžený tvar priehlbne s maximálnym vydutím v spodnej polovici profilu. Dno siaha do úrovne 222–250 cm, zásobný priestor bol vyčíslený na hodnotu 1,8–3,1 m³. Dosiaľ nespomenutý objekt 7 sa od ostatných odlišuje kužeľovito rozšíreným profilom, rovným dnom siahajúcim iba do hĺbky 94 cm a kubatúrou obmedzenou na 0,75 m³.

Opisovaný profil mohol byť z logického hľadiska vhodnejší na krátkodobé uskladnenie dopestovaných agroproduktov, doplnených o strukoviny a ovocie. U zásobníc s hrncovitým a vakovitým profilom sa zasa predpokladá dlhodobejšie skladovanie cereálnych zásob pestovaných na maximálnej rozlohe obhospodarovaných poľností (Beranová 1980, 206, 207; Kudrnáč 1958, 240; 1970, 91, 92).

K potvrdeniu naznačenej možnosti by prispel častejšie preukázaný vzťah medzi profilmi zásob-

níc s ich hĺbkou a objemom. V takomto prípade by sa mal zohľadňovať úzus, podľa ktorého sa zásobnice s nadpriemerným objemom uskladnených zásob odsúvali do odťažitej polohy vzdialenej od sídliskového jadra kvôli ich ochrane pred nepriateľským rabovaním. Opísanú zásadu postrehnutú na vrcholnostredovekej osade z Mužle-Čenkova-Vilmakertu obyvatelia veľkokýrskeho sídliska neuplatňovali. Jediný zástupca s kužeľovite rozšíreným profilom a najmenším objemom bol naopak od intravilánového jadra 1. usadlosti vzdialený 30 m. Obilné zásobnice s hrncovitým a vakovitým profilom s rozdielnymi hĺbkovými a objemovými parametrami boli naopak vyhlbené v blízkosti príbytkov. Pre malú vzdialenosť oboch dvojíc obydlií nie je isté, konkrétne ktorú z obilníc využívali obyvatelia jednotlivých domov. Z posudzovania najkratšej vzdialenosti môže vyplynúť nesprávny úsudok o vzťahu obilníc 6, 11, 17 a 21 so zemnicami z dvojice A. S dvojicou B by potom súviseli iba obilnice 5 a 10 (obr. 2). Otázna je väzba zásobnice 35 ležiaca na rozhraní oboch dvojíc príbytkov. K jej špecifickým súčasťam patrí skelet ľudského jedinca uložený v hĺbke 90 cm od úrovne terénu (tab. XIII: 35). K dvojici zemníc z usadlosti C vykazuje bližší vzťah iba jediná obilnica 67 s menším objemom (obr. 2).

Exteriérové kúreniská

K nasledujúcemu typu pyrotechnologických zariadení, ležiacich v sídliskových areáloch mimo obytných stavieb, patria štyria zástupcovia (objekty 53, 63, 64 a 65) preskúmaní v severovýchodnom úseku sondy S II. Ich pôvodná podoba nie je známa. Zachovali sa z nich iba zvyšky kruhových až oválnych kúrenísk s priemerom 136 cm až 148 × 135 cm. Ich základne zapustené do hĺbky 30–54 cm pokrýva intenzívne prepálený estrich so základom pozostávajúcim z okružliakov a malých lomových kameňov. Akékoľvek zvyšky najspodnejších úsekov hlinených kupol, pokrývajúcich priestor kúreniska, sa nezistili v horizontálnych ani vertikálnych rezoch. Nemohli byť preto odstránené pri úprave výskumnej plochy. Podľa toho nemôže ísť o uzavreté pecné telesá, ale o nepokryté ohniskové objekty.

Výnimkou by mohol byť pôdorys objektu 65, v ktorom sa v mieste naznačeného čelustia pripája jazykovitý útvar pripomínajúci predpecnú jamu s dĺžkou 88 cm a šírkou 56 cm. Podľa toho môžeme tohto zástupcu pripojiť k najfrekvencovanejšiemu typu horizontálnych pecí. Na základe akceptovaných analógií sa takého pyrotechnologického zariadenia využívali najmä na tepelnú úpravu agroproduktov varením a pečením (Fusek 2000, 128; Méri 1963; Ruttkay M. 1990, 344, 345).

Telesám objektov 53, 63 a 64 predpecná jama chýba. Pôvodná kúrenisková časť nebola však v plnom rozsahu zahĺbená do súdržného sprašového podlažia ako to býva známe pri peciach šachtového typu (Ruttkay M. 2002, 261–263; Takács 1998, 184). Z uvedených príčin môžu traja označení zástupcovia reprezentovať hybridný variant horizontálnej pece, ktorý mohol slúžiť aj na dosiaľ neznámu výrobo-spracovateľskú činnosť. To mohlo rozhodnúť o sústreďení štyroch zástupcov týchto pyrotechnologických zariadení do jednotného zhľuku vtesnaného do obmedzeného priestoru medzi západnú stenu zemnice 73 a juhovýchodné nárožie zemnice 49.

Žlab

K spracúvaným sídliskovým objektom by mohol taktiež patriť objekt 33, zachovaný v podobe pozdĺžneho žlabovitého útvaru. Jeho podobu približuje rigol široký 40–60 cm, doplnený šikmými stenami klesajúcimi ku dnu zahĺbenému do pôvodného terénu 46–60 cm. Niekdajšiu dĺžku limituje šírka sondy obmedzená na 810 cm. Koncové úseky nie sú známe, pretože zabiehajú do neskúmaných úsekov terénu. Do susediacej sondy S I jeho teleso v žiadnom prípade nepokračuje. Pozdĺžna os v smere ZJZ – VSV sa stotožňuje s líniou klesajúceho svahu.

Chronologická pozícia žlabu vychádza z fragmentu včasnostredovekej keramickej nádoby (tab. VI: 49: 5) získaného z jeho výplne spolu s niekoľkými črepmi pravekej proveniencie. Pochybnosti o správnosti tejto špecifikácie vyvoláva nielen odťažitá vzdialenosť objektu od sídliskového jadra zväčšená na 70 m. Aj keď sa v krajnom prípade nedá vylúčiť existencia objektov v úzkom neprebádanom terénnom páse, náznak účelového využitia žlabovitého útvaru sa vytráca. Pričinil sa o to najmä nepotvrdený vzťah žlabu k dosiaľ známym interpretačným možnostiam doloženým na iných súvekých lokalitách (Cheben 1987, 314; Ruttkay M. 1993, 277–284; 2002, 267–269; Takács 1998, 188). Predmetnému žlabu chýba účelové zakrivenie, a preto nemohol vymedzovať či chrániť dôležitejší sídliskový útvar, prípadne členiť jeho areál. Odvodňovanie svahovitého terénu pomocou rigolu s vodorovným dnom stráca zmysel.

Podľa zmapovaných eventualít nemožno poprieť, že žlabovitý objekt 33 predstavoval po vzore dvoch podobných zástupcov z preskúmaného areálu zvyšok vojenského zákopu (Kuzma 2000, 118). Keramický materiál mohol byť do jeho výplne presunutý s hlinou z blízkeho okolia, ktorá bola zámerne navršená na predprseň priekopy. S touto situáciou by korešpondoval priečny priebeh týchto „žlabov“ voči dôležitej cestnej trase smerujúcej z Nitry k dnešným Novým Zámkom.

Tabela 1. Veľký Kýr. Prehľad dôležitých zástupcov z výplne zahĺbených objektov. Typ objektu: A – zemnica; B – obilná zásobnica; C – exteriérová pec; D – žľab. Autor M. Hanuliak.

Objekt		Zlomky hrncovitých nádob					
Číslo	Typ	Ucelené tvary	Ústie	Telo zdobené	Telo nezdobené	Dno	Spolu
5	B	–	–	5	4	2	11
6	B	–	–	3	2	1	6
7	B	–	–	2	–	–	2
10	B	–	–	2	2	–	4
11	B	–	1	3	2	–	6
16	A	1	2	3	5	2	13
17	B	–	–	3	4	1	8
19	A	–	–	3	8	1	12
20	A	3	2	5	7	–	17
21	B	–	–	1	6	1	8
23	A	–	1	2	2	1	6
33	D	–	–	1	–	–	1
35	B	–	1	2	5	1	9
49	A	–	2	3	6	1	12
53	C	–	2	1	1	–	4
63	C	–	–	2	4	–	6
64	C	–	1	–	–	–	1
65	C	–	4	3	15	1	23
67	B	–	3	–	2	–	5
73	A	–	10	17	6	2	35
Spolu		4	29	61	81	14	189

Materiálna kultúra

K obvyklým zložkám stredovekých nálezových fondov patria zástupcovia materiálnej kultúry uložené v hlinitej výplni sídliskových objektov. Výraznú prevahu majú medzi nimi keramické nádoby zachované v rozdielnom stave, poznačenom najmä spôsobmi ich využitia, poškodenia a postdepozíčnými procesmi. Kumulovaný výskyt spomenutých faktorov sa premietol do zvýšenej zlomkovitosti spracúvanej kolekcie zloženej zo 189 exemplárov (tabela 1). Podľa toho nadobudla táto skupina v celom fonde hodnotu 97,9 %.

Keramické nádoby

V záujme prehľadného významu hodnoteného súboru treba upozorniť na fragmentárnosť celej kolekcie nálezov. V rámci nej dominujú solitérne zlomky, z ktorých sa nedá zostaviť súvislejší kus. K výnimkám patria štyri exempláre z objektov 16

a 20, pripúšťajúce kresbovú rekonštrukciu (tab. III: 16: 3; IV: 8–10). Najvyššej nádobe spomedzi nich chýba prevažujúca časť dna. Na rozdiel od štyroch zmienovaných zástupcov je nesporne početnejších 29 zlomkov z ústia a 14 z dna. Avšak aj túto zostavu prevyšujú zdobené či nezdobené črepy z tiel nádob doložené s podielom 32,3 % a 42,8 % (tabela 1).

Aj napriek zaznamenatej skladbe možno v kolekcii hypoteticky predpokladať prevažujúci podiel hrncovitých nádob. Vajcovitá forma s vydutím v hornej tretine výšky nie je natoľko preukazná. V našom súbore ju zastupujú štyri nespochybniteľné prípady získané z obytnej zemnice 16 a 20 (tab. III: 16: 3; IV: 8–10). Používanie súdkovitej formy nemožno s istotou vylúčiť, aj keď žiadny zo známych zlomkov nepochádza z vydutia kulminujúceho v strednom úseku keramického tvaru. K výnimkám patrí iba väčší zlomok z mierne prehnutej strednej časti misovitého variantu hrncovitej nádoby doplnený plastickou lištou (tab. VII: 63: 7). Ide o solitérny kus pochádzajúci z exteriérového kúreniska 63 umiestneného v rámci 2. usadlosti. K potvrdeniu špecifikácie uvedeného artefaktu možno využiť analogickú nádobu nájdenú v objekte 81 odkrytom na sídlisku z 10. stor. v Chľabe (Hanuliak 2016, 110, tab. VII: 1).

Ďalšie informácie o keramickej kolekcii sa počas následného zhodnocovania získavali z pracovnej kolekcie zloženej z najvýznamnejších reprezentantov (tabela 1). Okrem už spomenutých ucelených tvarov (2,1 % prípadov) figuruje v rámci nej 61 zlomkov z tiel pokrytých rytou výzdobou (32,3 % prípadov), sprevádzaných fragmentmi z ústia (15,4 % prípadov), nezdobenými exemplármi z tela (42,8 % prípadov) a z dna (7,4 % prípadov). Určujúci význam treba spomedzi nich pripísať artefaktom s merateľnými údajmi. Pomocou nich a ustálených zásad uplatňovaných pri zhotovovaní troch veľkostných kategórií keramických nádob sa dá vytvoriť rámcová predstava o štruktúre analyzovaného keramického súboru (Dostál 1975, 142, 143; Frolíková-Kalishová 2009, 94).

V kolekcii z 1. usadlosti možno pomocou predmetných kritérií zaznamenať nevelmi odlišný rozdiel medzi nízkymi exemplármi s výškou do 150 mm (40 % prípadov) a stredne vysokými nádobami (60 % prípadov). V kolekcii z 2. usadlosti počet stredne vysokých tvarov s výškou nad 151 mm výrazne narástol (77,2 % prípadov), no objavili sa aj vysoké nádoby prevyšujúce 250 mm (13,8 % prípadov). Početnosť nízkych exemplárov značne poklesla a zaberá z celkovej hodnoty iba zvyšný diel.

V ďalšom hodnotiacom procese sa potvrdilo, že postrehnuté zmeny vo veľkostných parametroch neprebehli samovoľne, ale v súlade s vtedajším vývojovým trendom. K jeho sprievodným prejavom

patri nielen zväčšená hrúbka stien, ale i rastúci počet keramických zlomkov doložených najmä v exteriérovej peci 65 a obytnej zemnici 73 (tab. 1). Zmenené parametre sa zaznamenali takisto u keramických zlomkov z horných úsekov nádob zachytených v odlišne tvarovanom ústí, rozdielne upravenom okrajovom profile prehnutého hrdla a zošíkmeného podhrdlia. Po nevyhnutnom doplnení týchto znakov nadobudlo patričný význam posudzovanie evidovaných zástupcov podľa okrajovej profilácie oddeľujúcej od seba skupinu so zaobleným okrajom, kužeľovite, zvislo a lievikovite zrezanou koncovou líniou. O správnosti tohto kroku presviedča aj vysoký nárast zástupcov so zaobleným okrajom na úkor zvyšných troch variantov.

Z pracovného súboru treba vyzdvihnúť prstom preliačenú hornú líniu bez ohľadu na jej umiestnenie v strednom alebo koncovom úseku ústia (tab. II: 11: 3; IV: 6–10; VII: 49: 1, 2; 53: 5; VIII: 65: 5, 8; IX: 67: 1, 2; 73: 4; XI: 2, 5, 6, 8). Nebude náhodné, ak sa v kolekcii z 2. usadlosti opísaný prejav vyskytol v 76,5 % prípadov, zatiaľ čo v 1. usadlosti evidujeme jeho výskyt vyčíslený iba na 23,5 %. Podľa predchádzajúcich poznatkov by sa tieto zmeny mohli spájať s pozvoľnými premenami miestnej hrnčiarskej produkcie, ktoré sa však v požadovanom rozsahu nepodarilo presvedčivo zdokladovať.

Potrebnú oporu neposkytuje v tomto smere ani skladba výzdobných motívov z dôvodu fragmentárneho stavu keramickej kolekcie, pre ktorý v nej chýbajú zástupcovia s uceleným profilom stien. Na štyroch kompletných tvaroch sa zachytili tri odlišné kombinácie výzdobných motívov, a to aj napriek tomu, že boli zhotovené jednohrotým rydlom (tab. III: 16: 3; IV: 8–10). Ide pritom o exempláre s jednotným hrnčiarskym rukopisom, identickou skladbou keramickej hmoty a ďalšími technologickými znakmi. Na dvoch boli línie špirálovej závitnice nanesené na maximálnom vydutí (tab. III: 16: 3; IV: 8). Na ďalšom exemplári nízku vlnovku z vydutia doplnili tri línie závitnice (tab. IV: 9). Naopak vysokú vlnovku z hrdla poslednej nádoby doplnila špirálová závitnica (tab. IV: 10). Dve nádoby z tejto skupiny majú zhora prežliabnuté ústie. S ešte vyššou variabilitou sa stretávame v prípade vlnoviek stvárnených na vyše 20 artefaktoch s rozdielnym náklonom, pochádzajúcich z troch veľkostných skupín.

Jednotnejšiu podobu reprezentujú keramické nádoby zdobené 4–13 líniami špirálovej závitnice nanášané zvyčajne od podhrdlia po koniec vydutia, zriedkavo iba na maximálne vydutie, resp. aj na spodnú polovicu tela. Nepočetné sú aj špirálové línie sprevádzané vlnovkou, avšak motív osamotenej vlnovky poznáme iba v obmedzenom počte. Podľa zjednodušeného pohľadu môže byť výskyt evidovaných motívov kumulovaných v rámci 2. usadlosti

označený za prejav pokročilejších výrobných postupov. Takýto názor by podporoval aj pás šikmých rýh nanesený na hrdlá nádob z objektov 53, 65, 67, 73 (tab. VII: 53: 5; VIII: 65: 8; IX: 67: 2; XI: 2) patriacich do 2. usadlosti.

Pred bezvýhradnou akceptáciou tohto názoru však varujú fragmenty so spoločným výskytom archaickejších motívov, nanesené hrebeňom s tromi až piatimi zubmi nájdenými v objektoch 65, 73 (tab. VIII: 65: 8; IX: 73: 5, 8; X: 12). Hrnčiarsky hrebeň bol popri jednohrotom rydle zriedkavo použitý aj na zlomkoch z objektu 17, 20, 21 patriacich k 1. usadlosti (tab. III: 17: 6; IV: 4, 5; V: 21: 1).

Schopnosť výzdobných motívov dotvárať rámcovú predstavu o etapovitom trende zhotovovania keramických nádob absentuje pri fragmentoch zo spodných častí nádob a dien. Od tejto skupiny zastúpenej iba v 7,4 % prípadoch sa nedajú ani očakávať zásadnejšie poznatky. Podľa rozmerov možno väčšinu z nich spojiť so stredne vysokými tvarmi. Popri tom nemožno prehliadnúť nízke až zanedbateľné vykľutenie ich spodnej línie (tab. III: 19: 10; IV: 9; VI: 35: 2), a to aj napriek tomu, že väčšina tvarov bola v záverečnej etape upravovaná na hrnčiarskom kruhu s vyššou rotáciou vyžadujúcou spoľahlivejšie upevnenie nádob k podložke (*Fusek 2009*, 104, 109). S odtlačkami podložných kotúčikov sa však stretávame iba v troch prípadoch. Na kotúčiku z obilnej zásobnice 5 bola odtlačená dvojica sústredných kružníc s maximálnym priemerom 35 mm (tab. I: 5: 3). Z výplne obilnice 21 sa získalo dno s odtlačkami súbežných línií z drevenej štruktúry pochádzajúcej z okrajovej časti guľatiny (tab. V: 21: 3). Na dne nádoby z obytnej zemnice 73 z 2. usadlosti sa zasa zachovali odtlačky pripomínajúce prelínajúce sa letokruhy (tab. X: 14).

Ostatné kategórie materiálnej kultúry

Prítomnosť zástupcov z tejto skupiny s hodnotou 2,1 % má voči keramickému súboru iba zanedbateľnú hodnotu. Jej rozsah výraznejšie ovplyvnilo postupné odnášanie druhotne využiteľných exemplárov z pôvodného mobiliára, nachádzaných v opustenej časti areálu. Okrem bezvýznamných nerecyklovateľných zlomkov sa z dvoch sídliskových objektov získali iba dva druhy predmetov z typovo pestrej kolekcie každodenného využitia.

Do prvej z nich patrí diskovitý praslen z jemnej hliny s rekonštruovaným priemerom 28 mm a hrúbkou 8 mm s nadmerne vyhladeným tmavohnedým povrchom (tab. VI: 35: 3). Nález pochádza z výplne obilnej zásobnice 35. Tieto charakteristiky spájajú predmet s exemplármi pravekej proveniencie, ktoré sa častokrát naďalej využívali na navíjanie zhotovovanej priadze (*Hanuliak/Kuzma 2015*, 82). Takúto

možnosť nespochybňuje ani druhotný presun praslena do výplne obilnej zásobnice. Presvedčivejšie naopak vyznieva plnohodnotné využívanie druhého praslena nájdeného v spodnej časti výplne obytnej zemnice 73. Na jeho zaradenie do včasného stredoveku poukazuje zvýšený podiel hrubozrnitého piesku v hline i samotný asymetrický dvojkónický tvar s priemerom 25 mm, hrúbkou 13 mm s preliačenou hornou bázou (tab. XI: 4).

Z obytnej zemnice 73 pochádza takisto zlomok čepele železného noža s rovným chrbtom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím (tab. XI: 10). Podľa zachytenej šírky 18 mm pochádza tento kvalitný železný artefakt zo stredne dlhého tvaru. Súčasne niet pochyb, že ide o stratový exemplár. Ten unikol pozornosti obyvateľov, a preto nebol spolu s inými šrotovými exemplármi prekovaný do nového výrobku.

Z rovnakého objektu sa získal aj zlomok žarnova vyhotoveného zo svoru. Táto zvyšková časť široká 270–290 mm tvorila pôvodne horný diel rotačného mlynca – behúňa, hrubého na okraji 52 mm, stenčného do stredu na 29 mm. Označený zástupca zapadá medzi podobné zlomky nájdené na opevnenom sídlisku z Mužle-Čenkova (*Illášová 1993*, 95–98). V obytnej zemnici 49 sa našiel úlomok z plochého riečného okruhu označeného v nálezovej správe ako brús. V skutočnosti išlo o nepravidelnú časť z tmavého kremenca, na ktorom zjavne chýbajú pracovné stopy po brúsení železných čepelí alebo dôkladnejšom hladení iných druhov materiálov, čo s konečnou platnosťou rozhodlo o jeho vyradení z pracovnej kolekcie.

HROBY

Priamy vzťah hrobov k sídliskovým objektom možno vyčítať z predbežne stanoveného datovania zástupcov z oboch nálezových skupín, z ich umiestnenia v preskúmanom areáli i vzájomne rešpektovanej pozície. K prevereniu pracovnej tézy bolo však potrebné využiť poznatky získané analýzami kompletnej zostavy nálezového fondu. Nejde o jednoduchý prístup už aj preto, lebo skupina piatich hrobov je voči 20 sídliskovým objektom očividne zriedkavejšia. Tejto kolekcií takisto chýba opakovaný výskyt štandardných prejavov, ktoré sú bežné na regulárnych pohrebiskách. Typologicky zúžená je takisto škála zhodnocovaných zložiek pohrebného ritu, dotváraná údajmi o tvare, rozmeroch a úpravách hrobových jám, o nepočetných obmenách uloženia pochovaných tiel, doplnených pohrebným inventárom. Ich zostavu rozšírili orientačne stanovené informácie o pohlaví a veku pochovaných, ktoré po konzultácii s antropológom J. Jakabom pripojil I. Kuzma.

Katalóg

Hrob 1 (S I)

Obdĺžnikový obrys hrobovej jamy (198 × 43–55 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesali k rovnému dnu (hl. 68 cm). Kostra dospelého muža, orientovaná v línii 263° ležala na chrbte. Horné a dolné končatiny v osi skeletu. Z vnútornej strany pravého lakťa nôž (1).

Opis nálezov

1. Železný nôž s rovným chrbtom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím, s obojstranne odsadeným zahroteným trňom. Dĺ. 209 mm, š. čepele 25 mm (tab. XII: 1: 1).

Hrob 2 (S I)

Hrobová jama zničená pri úprave výskumnej plochy. Kostra detského jedinca stredného veku, orientovaná v línii 10°, ležala na chrbte (hl. 30 cm). Lebka spočívala na zátylku, z hrudníka zachovaná časť stavcov a rebier, zvyšné časti skeletu odstránené pri úprave výskumnej plochy. Bez nálezov.

Hrob 3 (S I)

Nepravidelný obrys obdĺžnikovej hrobovej jamy (257 × 115–123 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesali k rovnému dnu (hl. 45 cm). Jeho úroveň bola prerušená priehlbnou lichobežníkovitým tvaru (190 × 52–66 cm). Kostra detského jedinca staršieho veku, orientovaná v línii 262°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na zátylku. Zachované obe ramenné kosti a ľavá dolná končatina v osi skeletu. Zvyšné kosti strávené. Po oboch stranách lebky náušnice (1, 2), pri pravom lakti nôž (3).

Opis nálezov

1. Náušnica z bronzového drôtu s valcovito zvinutým koncom. Pr. ukončenia 6 mm, dĺ. ukončenia 8 mm, v. náušnice 22 mm (tab. XII: 3: 2).
2. Náušnica z bronzového drôtu s valcovito zvinutým koncom. Pr. ukončenia 7 mm, dĺ. ukončenia 7 mm, v. náušnice 22 mm (tab. XII: 3: 3).
3. Nôž s rovným chrbtom odspodu k hrotu zaobleným ostrím pokrytý zvyškami drevenej pošvy. Plochy trní odspodu odsadený. Dĺ. 92 mm, š. čepele 13 mm (tab. XII: 3: 4).

Hrob 4 (S II)

Obdĺžnikový obrys hrobovej jamy (242 × 103 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesali k rovnému dnu (hl. 72 cm). Kostra dospelé ženy, orientovaná v línii 263°, ležala na chrbte. Lebka spočívala na ľavom spánku, predlaktie pravej hornej končatiny smerovalo do panvy, ľavá a obe dolné končatiny v osi skeletu. Pri pravom spánku náušnica (1), pod lebkou dve náušnice (2, 3), v ľavej časti hrudníka dva nože (3, 4), v pravom dolnom rohu jamy nádoba (5).

Opis nálezov

1. Strieborná náušnica s obojstranným záveskom. Oblúk náušnice členený dvomi granulovanými uzlíkmi. Hornú časť závesku tvorí jeden venček, spodnú časť závesku dva venčeky granúl, oba konce uzatvárajú veľké granule. V. závesku 15 mm, pr. oblúka náušnice 23 × 16 mm, v. náušnice 32 mm (tab. XIII: 4: 1).
2. Strieborná náušnica, závesok je odlomený. Oblúk náušnice pozdĺžne spevnený filigránovými drôtkami členenia

dva granulované uzlíky. Pr. oblúka náušnice 20 × 17 mm, v. 21 mm (tab. XIII: 4.2).

3. Krúžková náušnica z bronzového drôtu so stenčnými koncami. Pr. náušnice 20 mm (tab. XIII: 4.3).
4. Železný nôž s rovným chrptom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím, z hornej strany odsadeným zahroteným trňom. Dĺ. 123 mm, š. čepele 14 mm (tab. XIII: 4.4).
5. Železný nôž s rovným chrptom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím, z hornej strany odsadeným zahroteným trňom. Dĺ. 147 mm, š. čepele 18 mm (tab. XIII: 4.5).
6. Hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru, ústie so zaobleným okrajom, dno minimálne vyklenuté, horná polovica nádoby dodatočne obtočená. Na hrdle línia pravidelnej mierne naklonenej vlnovky, od podhrdla po koniec vydutia 23 línii špirálovej závitnice vyhotovenej jednohrotým rydlom. V keramickej hmote hrubozrnný piesok, výpal kvalitný, farba hnedá. Pr. ústia 134 mm, pr. dna 68 mm, v. 176 mm (tab. XIII: 4.6).

Hrob 5 (S II)

Lichobežníkový obrys hrovej jamy (233 × 92–115 cm) so zaoblenými rohmi, steny zvislo klesali k rovnému dnu (hl. 90 cm). Kostra dospelého muža, bola orientovaná v línii 262°, ležala na chrpte. Lebka spočívala na zátylku, predlaktie pravej hornej končatiny smerovalo do panvy, ľavá a obe dolné končatiny boli v osi skeletu. Vedľa pravej predlaktia sa nachádzalo vedro (1), v ľavej časti pása britva (2), pri hornom kĺbe pravej stehennej kosti ocieľka (3), úštep (4) a dva nože (5, 6), vedľa pravého chodidla sekera (7).

Opis nálezov

1. Z pôvodných železných súčastí vedra sa zachovalo 15 fragmentov. K nim patrí držadlo z tyčinky obdĺžnikového prierezu (hr. 3 × 2 mm) s priemerom cca 155 mm, vyklenuté 165 mm. Ich konce mali byť trojuholníkovými úchytkami s tromi hrotitými klinmi prichytené na drevený korpus. Obruče zložené z pásika s trojuholníkovým prierezom (hr. 4 × 3 mm), horná obruč s priemerom 174 mm zložená zo siedmich zlomkov, dolná obruč s priemerom 228 mm zložená z deviatich zlomkov (tab. XIV: 5.1).
2. Britva zložená z puzdra z prehnutého železného pásu chrániaceho širšiu nožovitú čepeľ. Dĺ. a š. puzdra 117 × 21–32 mm, dĺ. čepele 132 mm (tab. XIV: 5.2).
3. Hrotitý úštep lichobežníkového tvaru z tmavohnedého rohovca. Dĺ. 31 mm (tab. XIV: 5.3).
4. Ocieľka oválneho tvaru. Ramená zo železnej tyčinky s kvadratickým prierezom, výbežok na vnútornej strane je oblúkovite vyklenutý. Dĺ. 90 mm, š. 60 mm (tab. XIV: 5.4).
5. Železný nôž s rovným chrptom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím, s obojstranne odsadeným zahroteným trňom. Dĺ. 87 mm, š. čepele 11 mm (tab. XIV: 5.5).
6. Železný nôž s rovným chrptom, odspodu k hrotu zaobleným ostrím, z hornej strany odsadeným zahroteným trňom. Dĺ. 95 mm, š. čepele 113 mm (tab. XIV: 5.6).
7. Železná hlavica sekery – bradatice. Chrbát sčasti prehnutý, ostrie mierne zošíkmené, pri násadnom otvore trojuholníkové krídelká, obuch sa od kvadratickej základne zužuje do zvislej hrany. Dĺ. ostria 62 mm, dĺ. obucha 24 mm, pr. násadného otvoru 22 × 28 mm (tab. XIV: 5.7).

Tvar a úprava hrobových jám

Možnosti posudzovania pôdorysného tvaru priehlbni sa zredukovali na hroby 1, 3, 4 a 5. Det-ský jedinec stredného veku z hrobu 2 bol totiž plytko zahĺbený do sídliskovej vrstvy. Obrysové línie hrovej jamy sa v tomto prostredí nečrtali. I preto bola prevažujúca časť výplne s kostrovým materiálom odstránená zemným strojom (tab. XII: 2). V ostatných prípadoch zaznamenávame obdĺžnikový pôdorys hrobových jám poznačený nerovnosťami v obrysových líniiach. S rôznou intenzitou zaoblené rohy i vyklenuté koncové strany môžu tieto anomálie spájať s menej súdržným sprašovým podložíom. Jeho vplyv sa mohol následne premietnuť do nepravidelných výbežkov, dovnútra vyklenutých stien, porušenej súbežnosti protihlbých strán.

Aj z tohto dôvodu treba za výnimočnú ozna-čiť lichobežníkovú formu pôdorysu rozšíreného od chodidiel k hlave dospelého muža z hrobu 5 (tab. XIV: 5). Vzhľadom na pravidelné proporcie nemusela táto podoba vzniknúť iba náhodne bez zohľadňovania konkrétneho zámeru. Jeho motivačné zdroje nepoznáme, pretože sa nepremietli do zhmotnených zložiek pohrebných zvyklostí. Napriek tomu sa označený hrob pripája k už známym reprezentantom, do ktorých boli v miernej prevahe uložení dospelí muži, príležitostne sprevádzaní hodnotnejšími prílohami (*Hanuliak 2001; Hanuliak/Chropovský 2019, 299, 300*).

Primárne naznačené spájanie obrysových ano-málii s menej súdržným podložíom naopak spo-chybňujú na plánoch zakreslené kľúčové úseky, v ktorých mali steny od ústia iba zvislo klesať k dnu hrovej jamy. Ani v jedinom prípade sa nezachytil profil steny zošíkmený o 15–20 cm. Pomocou neho by sa totiž mohlo predísť zosúvaniu pôdy tak, ako sa to podarilo zachytiť na súvekom pohrebisku v Bratislave-Zlatých pieskoch (*Hanuliak 2024*).

Medzi analyzovanými hrobmi s tradične plo-chým dnom sa vyníma hrob 3. Jeho úroveň totiž poklesáva o 12 cm od chodidiel k hlave pochovaného (tab. XII: 3). Funkčný význam takejto úpravy nie je na prvý pohľad známy. Povrchový reliéf nebol v danom mieste natoľko zvlnený, aby si vyžiadal nahradenie vodorovnej nivelety zošíkmenou. S istotou však nemožno vylúčiť spojenie zošíkme-ného dna s plnohodnotnejším využitím komory, ktorej bolo súčasťou. Jej priestor s lichobežníkovou základňou a rozmermi 190 × 52–66 cm bol totiž zahĺbený 15–27 cm pod úroveň primárneho dna zarovnaného v hĺbke 45 cm (tab. XII: 3). Jeho interiér prekrytý drevenými dielcami vytvoril uzavretý priestor pre detského jedinca staršieho veku žen-ského pohlavia. Vyvýšené časti jeho trupu a hlavy

sa nachádzajú práve v miestach, kde sa vďaka zošíkmenému dnu zvyšuje svetlosť zahĺbeného priestoru.

Hrob 3 rozširuje skupinu príbuzných prípadov označovaných v minulosti termínom jamy so stupňovitým dnom (Dostál 1966, 20). Ich zástupcovia patrili vo veľkomoravských hroboch k jednoduchším typom úprav zhotovovaných bez náročnejších konštrukčných postupov. Napriek pozitívne vnímanej úspore opracovaného dreva, kompenzovanej menej náročným fyzickým výkonom, nezískali títo zástupcovia na území Slovenska očakávanú obľubu. Striedavo sa využívali pre dospelých jedincov oboch pohlaví, ktorým sa mohlo v miestnych komunitách pripisovať významnejšie postavenie, umocňované pohrebným inventárom s mierne zvýšenou hodnotou (Hanuliak 2004b, 88, 89). Zrejme aj z týchto dôvodov sa počet detských jedincov staršieho veku zredukoval iba na opisovaný hrob 3 a hrob 349 z pohrebiska v Čakajovciach (Rejholcová 1995, 37). S predchádzajúcimi zisteniami korešpondujú poznatky z pohrebiska odkrytého v Bratislave-Zlatých pieskoch. V jednom zo štyroch hrobov bol pochovaný dospelý muž so sekerou, vo zvyšných dve dospelé a jedna nedospelá žena s priloženými náušnicami. V hrobe 22 boli steny hlinenej komory obložené opracovanou drevnou hmotou (Hanuliak 2024).

Rozmery hrobových jám

Porovnávanie veľkostných parametrov získaných iba z piatich hrobov s viacerými nesúrodými prejavmi stráca opodstatnenie. Prínosnejšie sú spomedzi z nich údaje, ktoré v náznakoch približujú sociálnu stratifikáciu zomrelých. Na ilustráciu možno uviesť hrob 1 vzdialený od najbližšej zemnice 15 m (obr. 2). Napriek tomu, že bol na dno uložený dospelý muž s vyšším statusom, pôdorys hrovej jamy je v strednom úseku nadmerne zúžený (tab. XII: 1). Následkom toho sa jej plošný rozsah znížil na 0,97 m², pričom objem nepresiahol 0,7 m³.

Tieto hodnoty poľahky prevyšuje hrob 3 s plochou 3,1 m² a objemom 1,7 m³ aj napriek tomu, že ide o dieťa staršieho veku. Na jeho vyšší spoločenský post poukazuje takisto účelovo vyhlbená hlinená komora (tab. XII: 3). Poprednú pozíciu v celej komunite treba pripísať dospelému mužovi z hrobu 5 so železnou sekerou, vedrom, britvou a ďalšími osobnými predmetmi (tab. XIV). Takúto možnosť podporuje rozsiahla pôdorysná plocha s hodnotou 2,5 m² a objemom 2,1 m³. Dospelú ženu zo susediaceho hrobu 4 sprevádzajú dve strieborné, jedna bronzová náušnica, dva nože a keramická nádoba (tab. XIII: 4: 1–6). Obe porov-

návané hodnoty sú voči predchádzajúcemu hrobu iba o málo úspornejšie.

S predchádzajúcou štvoricou nemožno porovnávať detského jedinca stredného veku z hrobu 2, pretože sa kvôli podpriemernému zahĺbeniu do sídliskovej vrstvy nezachovali jeho rozmery. O ich podpriemerných hodnotách nemožno napriek tomu pochybovať aj vzhľadom na výrazné odsunutie polohy hrobu od jadra osady.

Polohy pochovaných

Z analýz odkrytých skeletových zvyškov vzišlo presvedčenie o ustálených praktikách aplikovaných pozostalými pri ukladaní tiel zosnulých. Spomedzi rôznych prístupov sú zjavne uprednostňované snahy o docielenie kanonizovaného variantu s polohou na chrbte, hornými i dolnými končatinami súbežnými s osou trupu. Pre fragmentárny stav lebky z hrobu 1 nepoznáme jej pôvodnú polohu (tab. XII: 1). Vo zvyšných prípadoch spočívajú lebky na zátylku s rozdielnym pravostranným náklonom.

Z ostatných častí skeletu sa bádateľská pozornosť zvykne zamerať na variantnejšie obmeny horných končatín. Týka sa to najmä predlaktí nachádzaných v dvoch až troch pozíciách. Na spracúvanej lokalite sa v hrobe 4 a 5 vyskytla iba jediná z nich (tab. XIII: 4; XIV: 5). Zistila sa u dospelého muža a ženy, u ktorých pravé predlaktia smerujú zhodne do príľahlej časti panvy. Označené riešenie neprekvapí vzhľadom k novej príbuzenskej väzbe pochovaných naznačenej umiestnením oboch súhlasne orientovaných hrobov v tesnom susedstve. Sledovanie iných príkladov nie je možné, pretože v hrobe 2 absentujú všetky končatiny so značnou časťou trupu, v hrobe 1 chýbajú kosti z pravého predlaktia, v hrobe 3 sa nenašli kosti z oboch predlaktí ani z ľavej dolnej končatiny. K ich úbytku mohla prispieť dekompozícia iniciovaná drevokaznými hubami obsiahnutými v doskovom obložení hlinenej komory (Prokeš 2007, 9).

K častejšie zhodnocovaným súčastiam pohrebných zvykov patria takisto údaje s orientáciou pochovaných. Ich hodnoty s rozmedzím 262–263° zistené v hrobách 3, 4, 5 informujú o ustálenom vnímaní hmotnej podstaty záhrobia i jeho umiestnenia v predkresťanskom univerze. Po istom váhaní možno k tejto skupine pripojiť aj hrob 1, pretože jeho pozdĺžna os bola od predchádzajúcich iba o 11° odklonená do azimutu ZJZ – VSV. Zásadne odlišný princíp využili pozostali pri hĺbení hrobu 2. Jeho os sa totiž stotožňuje s azimutom S – J, ktorý sa výrazne líši od všetkých pozitívne vnímaných smerov. Podľa toho mohlo

ísť o rizikového jedinca pochovaného v plytkej jame z vonkajšieho okraja životného priestoru, a v takej orientácii, ktorá mu mala zabrániť úspešné ukončenie posmrtnéj cesty v tradičnom záhrobie (Hanuliak 2019, 181, 182).

S odlišne vykonanými profylaktickými prejavmi sa stretávame u dosiaľ nespomenutej dospeléj ženy z obilnej zásobnice 35 (tab. XIII: 35). Jej lebka s trupom spočíva v hĺbke 90 cm na ľavom boku so súbežne ohnutými dolnými končatinami. Pravá horná končatina je v lakti pokrčená tak, že predlaktie pokrýva dolný úsek hrudníka, kosti ľavého predlaktia sú iba ohnuté. Podľa zdokumentovanej polohy nešlo o telo nekontrolovane vhodené do priehlbne. Zdokumentovaná situácia, častejšie zaznamenávaná aj na iných lokalitách, presviedča o úprave zomrelých do požadovanej pozície na vopred zarovnanej úrovni hlinitého zasypu. Pozdĺžna orientácia skeletových zvyškov nenadobudla extrémne smerovanie, pretože je odklonená iba do akceptovateľného azimutu JZ – SV. Chrbtová strana prisunutá k stene objektu môže nahrádzať jednu zo stien regulárnej hrovej jamy, do ktorej boli s príbuznou orientáciou ukladani aj jedinci s pokrčeným telom na pohrebisku v Čakajovciach (Rejholcová 1995, tab. CXXXII: 1; CXXXIII: 5; CXLI: 5).

Hrobový inventár

Reprezentanti označenej kolekcie pochádzajú zo štyroch hrobov. V hrobe 2 s detským jedincom stredného veku absentujú. Napriek tomu nemožno s istotou vylúčiť, že sa pri úprave výskumnej plochy neodstránil s niektorými kosťami aj predmet materiálnej kultúry. Ten mohol rozšíriť evidovanú skupinu zloženú zo 17 kusov.

Najvyšší podiel v nej tvoria predmety dennej potreby (52,9 % prípadov) zastúpené šiestimi železnými nožmi, doplnenými o britvu, ocielku a úštep. V druhej najpočetnejšej skupine sú zlúčené náušnice troch základných typov (29,4 % prípadov). Zriedkavé je naproti tomu drevené vedro, ktoré patrí s keramickou nádobou k predmetom kultového charakteru (11,8 % prípadov). Militária zastupuje iba jediná, no o to cennejšia sekera (5,9 % prípadov).

Medzi nožmi zo štyroch hrobov figurujú všetky tri veľkostné kategórie. Patrí k nim aj dvojica krátkych exemplárov s dĺžkou 87 mm a 95 mm z hrobu 5 (tab. XIV: 5: 5, 6), ktoré dospelý muž nosil vo vrecku uloženom vedľa horného kĺbu ľavej stehennej kosti. Spolu s nimi sa našiel aj hrotitý úštep z tmavohnedého rohovca (tab. XIV: 5: 3). Jeho plnohodnotné využitie potvrdzuje kompletne za-

chovaná ocielka oválneho tvaru (tab. XIV: 5: 4). Jej telo s rozmermi 90 × 60 mm bolo vykuté zo železnej tyčinky s kvadratickým prierezom. K zúženým ramenám sa pripája zriedkavejšie doložená oblúkovito vyklenutá stredová časť. V kvalitnom stave zachovaná britva patrí podľa rozmerov puzdra 117 × 21–32 mm k najčastejším stredne veľkým reprezentantom (tab. XIV: 5: 2). K hrotu skosený chrbát čepele dlhý 132 mm je zasunutý medzi lichobežníkové bočnice. Ďalšia dvojica nožov sa našla na spodných rebrách z ľavej časti hrudníka dospeléj ženy z hrobu 4. Oba predmety patria podľa dĺžky 123 mm a 147 mm do strednej kategórie (tab. XIII: 4: 4, 5). Podľa zdokumentovanej polohy boli zrejme zasunuté do jednotnej pošvy zhotovenej z kože alebo dreva. Podobné momenty sa takisto vyskytli v hrobe 14 z Nitry-Dolných Krškán (Hanuliak/Chropovský 2019, 290, 291, tab. VII: 14/1, 2, 4, 5; VIII: 7) s dospelou ženou stredného veku a hodnotným inventárom. Z deviatich prípadov z tejto kolekcie z územia Slovenska je dôležitý najmä hrob 14 z Bine-Hospodárskeho dvora fary (Holčík 1991, 97, obr. 6), hrob 163 a 226 z Čakajoviec (Rejholcová 1995, 18, 25, tab. XIII: 8, 9; XLII: 5, 6), hrob 20 z Michala nad Žitavou (Točík 1971, 195, tab. LIII: 1, 32). Zvyšky dreveného puzdra sa zasa zachovali na noži umiestnenom pri lakti pravej hornej končatiny detského jedinca staršieho veku pochovaného vo veľkokýrskom hrobe 3. Podľa čepele širokej 13 mm a dlhej 95 mm ide v tomto prípade o krátky nôž (tab. XII: 3: 4).

K vnútornej strane ľavej ramennej kosti dospelého muža z hrobu 1 priložili pozostalí nadmerne dlhý nôž (tab. XII: 1: 1). Z jeho zachovanej podoby minimálne poznačenej koróziou možno usúdiť, že tento precízne zhotovený výrobok nebol určený na každodenné účely. Takúto eventualitu podporujú aj nadpriemerné rozmery čepele širokej 28 mm a dlhej 149 mm zabezpečujúcej účinné devastačné zranenie, očakávané najmä v bojových stretoch. Rovnaké využitie treba pripustiť aj v prípade sekery – bradatice (tab. XIV: 5: 7). Jej železná hlavica ležala pri chodidle pravej dolnej končatiny dospelého muža z hrobu 5. Vzdialenosť tohto miesta je síce väčšia voči tej, v ktorej by pochovaný zvieral v dlani 60–90 cm dlhé porisko (Hrubý 1955, 172; Poulik 1972, 31), napriek tomu býva táto pozícia častejšie uprednostňovaná pri militáriách ako pri pracovných nástrojoch výnimočne prikladaných do hrobov.

Viacere z predchádzajúcich okolností sa premietli aj do princípov usmerňujúcich výskyt náušnic pri hlave detského jedinca staršieho veku z hrobu 3 a dospeléj ženy z hrobu 4. Na ilustráciu treba uviesť dve strieborné náušnice z hrobu 4 (tab. XIII: 4: 1, 2). Závesný oblúk prvej z nich dopĺňa obojstranný granulovaný závesok, z druhej táto súčasť odpadla

zrejme už pred uložením do hrobu. Zachoval sa z nej spodný oblúk pozdĺžne zosilnený filigránovými drôtkami. Predchádzajúcu dvojicu sprevádza obyčajná krúžková náušnica z bronzového drôtu so zúženými koncami (tab. XIII: 4: 3). Z hrobu 3 zasa pochádzajú dve bronzové náušnice s valcovito zvinutým koncom (tab. XII: 3: 2, 3). Ani v jednom hrobe sa nevyskytli koráliky z náhrdelníkov, ani prípadné súčasti odevu.

Poloha stredne vysokej keramickej nádoby vajcovitej formy s priemerom ústia 134 mm a výškou 176 mm (tab. XIII: 4: 6) sa stotožňuje s priestorom, do ktorého pozostalí umiestňovali potravinové prílohy. V rovnakej miere to platilo aj pre tekutiny napĺňané do vedier pre významnejších jedincov miestnej komunity. V hrobe 5 sa vedro napriek tomu našlo vedľa pravého predlaktia. Jeho pôvodný vzhľad sa musel dotvoriť podľa zdokumentovaných podkladov a zakreslených železných zlomkov (tab. XIV: 5: 1). Tie patrili najmä k dvom úzkym pásikovým obručiam s priemerom 174 mm a 228 mm, ktoré zvierali korpus nádoby zostavenej z drevených dýh. Rozpätie závesného držadla s približným priemerom 150 mm bolo vyklenuté 165 mm. Jeho konce boli tromi hrotitými trňmi upevnené k hornému okraju trojuholníkových úchytiak širokých 22 mm, vysokých 42 mm.

Prítomnosť dreveného vedra pri dospelom mužovi z hrobu 5 nie je náhodná ak sa k nemu pripojí železná sekera ležiaca vedľa pravého chodidla (tab. XIV: 5: 7). Jej hlavica patrí podľa tvaru a celkovej dĺžky 192 mm k najčastejšie nachádzaným úderovým zbraniam zo skupiny I vyčlenenej A. Ruttkayom (1976, 306; 2002, obr. 4). Určujúci je v našom prípade mierne prehnutý chrbát s ostrým predĺženým na 62 mm a oválny otvor pre porisko s priemerom 22 × 28 mm. Pre zvýšený úderový efekt je dôležitá hmotnosť dosahujúca 288 g. Opakovane zaznamenávané sprievodné okolnosti potvrdzujú, že sekery zo známej kolekcie neboli ukladané do hrobov ako pracovné nástroje, ale ako regulárne zbrane. Z množstva známych analógií je vhodnejšie uviesť najnovšie prípady zistené pri troch sekerách z pohrebiska v Ivanke pri Dunaji (Husár/Tamaškovič 2020, 280, 282).

Rovnaké funkčné využitie treba pripísať nadmerne dlhému nožu z hrobu 1 (tab. XII: 1: 1). Najmä podľa tvaru a rozmerov sa tento exemplár pripája k viac ako 30 zástupcom z veľkomoravského obdobia, nájdeným na našom území. Zhruba tretina z nich sa vyskytuje spolu s regulárnymi typmi militiárií. Na ilustráciu možno uviesť hrob 8 z Blatného (Kraskovská 1966, 102) a hrob 2 z Čataja (Hanuliak/Ožďáni 2004, 36).

V prípade sociálnej indikácie náušnic nado-
búda väčší význam hodnota kovového materiálu

i náročnosť výrobných postupov. Dva exempláre z bronzového drôtu s valcovito stočeným koncom dlhým 8 mm sú späté s autochtónnym prostredím. Tie sa v sprievode prostých krúžkových náušnic využívali počas celého veľkomoravského obdobia. Ďalšie dve náušnice zhotovené zo striebra patria naopak k honosným reprezentantom tzv. veligradskej proveniencie. V pôvodnom stave sa zachovala náušnica s dvomi granulovanými uzlíkmi doplnená obojstranným záveskom (tab. XIII: 4: 1). Ten je v hornej časti zložený z jedného a v dolnej časti z dvoch venčekov granúl. Opísaný vzhľad pripomína variant 10 vyčlenený B. Dostálom (1966, obr. 10), ktorý nie je na Slovensku zriedkavý. Našiel sa napríklad v hrobe 19 z Cífera-Pácu (Hanuliak 1992, 248, 249; Zábojník 1985, 211, 212), v hrobe 35 z Mužle-Čenkov-Vilmakertu (Hanuliak 2015, obr. 3: 4) a v hrobe 94 z Veľkého Grobu (Chropovský 1957, 184).

Druhej striebornej náušnici chýba závesok. Spodný oblúk ohraničený dvomi granulovanými venčkami spevňujú štyri filigránové drôtky (tab. XIII: 4: 2). Predmetný tvar pripája náušnicu k 15. variantu B. Dostála (1966, obr. 8). Opísaný typ poznáme aj z hrobu 426 z Čakajoviec (Rejholcová 1995, 46). Ten bol podľa rozpracovaného postupu pochovávania zaradený do konca 9. až prvej polovice 10. stor. (Hanuliak/Rejholcová 1999, 56). Zatiaľ čo keramickú nádobu z hrobu 4 možno podľa známych zložiek stotožniť s mladším veľkomoravským horizontom, výskyt sekery nie je v rámci 9. stor. chronologicky určujúci.

ZHODNOTENIE POZNATKOV

Za najvýznamnejšiu zložku stredovekého osídlenia náleziska z polohy Násypový sek možno označiť 1. usadlosť s 13 a 2. usadlosť so siedmimi objektmi. Z ich skladby, chronologickej a priestorovej špecifikácie vyplýva, že ide o dva segmenty využívané počas dvoch úsekov oddelených hiátom. Rozsah časového odstupu je iba orientačne stanovený. Jeho cieľom je upozorniť na chýbajúce priestorové prepojenie osídlenia a súčasne zohľadniť okolnosti výskytu vyspelejších prejavov vystupujúcich spolu so zástupcami zo staršej fázy osídlenia. Vzhľadom na chýbajúcu odlišnú kvalitu charakteristík nemal akiste odstup medzi oboma etapami dlhodobejšie trvanie.

Konkrétnejšie informácie sa dajú získať o 1. usadlosti zloženej z dvoch dvojíc obytných zemnic A – 16, 23 a B – 19, 20 s rozdielnou interiérovou výmerou. K ich vnútornému vybaveniu patrí i zásobná jama a odpočinková lavica. Kamenné klenbové pece tradičnej konštrukcie sú v každej dvojici príbytkov umiestnené v rovnakých rohoch. Nadzemné úseky

stien zrubovej alebo stĺpikovej konštrukcie prekryvala dvojspádová strecha spočívajúca v dvoch zemniciach na sochových stĺpoch. Do druhej skupiny objektov patrí osem obilných zásobníc s celkovým objemom 30 m³. V ich zostave figurujú štyria zástupcovia s hrncovitým, traja s vakovitým a jeden s kuželovite rozšíreným profilom. Prípadný vzťah medzi rozdielnymi typmi obilníc, ich hĺbkami, objemom a umiestnením na ploche nepotvrdili ani výsledky analýz evidovaných parametrov.

K priblíženiu dômyselne sformovanej štruktúry zhodnocovanej usadlosti treba vychádzať z ústredného bodu umiestneného vo vrchole poloblúkovej línie vymedzenej dvomi dvojicami príbytkov. Tie spolu s piatimi najbližšími obilnicami reprezentujú primárne jadro tohto mikroareálu s plochou 415 m². Viac ako štvrtinu z tejto rozlohy zaberá voľný priestor umiestnený v popredí obytných zemníc, využívaný akiste na mimopracovné a spoločenské aktivity. Vonkajší obvod životného priestoru s plošným rozsahom 1100 m² vymedzuje línia spájajúca obilné zásobnice 5, 6, 7 a 35.

K špecifickým zložkám nálezového fondu patrí ako prvá absencia zásobných jám využívaných ku krátkodobému uskladneniu zásob s malým objemom. Tie sa na väčšine veľkomoravských sídlisk nachádzali v najbližšom okolí zemnicových obydlií. V našom prípade nemusí ísť o výnimočný úkaz, keďže sa zástupcovia tohto využitia s podpriemerným zahĺbením mohli odstrániť počas úpravy výskumnej plochy zemným strojom.

Skupinu špecifických prejavov dopĺňa voľný priestor vytvorený v popredí štyroch obytných objektov. S účelovo sformovanými útvarmi tohto druhu sa na vtedajších vidieckych osadách agrárneho typu stretávame iba zriedkavo. Výnimku reprezentujú strediskové sídliská návesného typu sformované v rozsiahlejšom poľnohospodárskom zázemí. K ich sporadickým prípadom patrí takisto nálezisko z Chľaby. Ťažiskový priestor návsi nadobudol na tejto lokalite lichobežníkový tvar s výmerou 210 m², ohraničený dvomi líniami obytných objektov (Hanuliak 2016, 122). Uzavretý priestor zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku bol zasa sformovaný do oválnej podoby. Na opevnenom sídlisku z druhej polovice 9. stor. z Mužle-Čenkova-Vilmakertu ide takisto o oválny pôdorys s výmerou nad 200 m², obklopený šiestimi obytnými zemnicami (Hanuliak/Kuzma 2015, obr. 3; príloha 1).

Do zhodnocovanej skupiny výnimočných prejavov patrí takisto päť kostrových hrobov vyhlbených v sídliskovom areáli. Napriek pôvodnému presvedčeniu (Kuzma 2000, 119) netvorila označené hroby regulárne pohrebisko príslušníkov miestnej komunity. Vo Veľkom Kýre sa zachytili na prvý pohľad nesystémovo rozptýlené, v rôznej miere

vzdialené hrobové jamy vyhlbené po obvode 1. usadlosti, ako aj ďalšie očividne odsunuté od jadra osady. Podľa týchto kľúčových momentov patrí preskúmané nálezisko do kolekcie s viac ako 35 známymi lokalitami z územia Slovenska, na ktorých sú hroby rozptýlené v sídliskovom areáli. Tie mali byť v súlade s vtedajšími normami vyhradené pre osoby z rizikovej skupiny. Do nej mohli byť zaradení jedinci po závažnejšom porušení zvykových noriem, častokrát aj po nadobudnutí nečistého stavu vyvolaného viacerými podozrivými okolnosťami (Nezvalová 2016, 273, 274). Okrem zdĺhavého a bolestného skonávania bola k nim neraz pripojená náhla smrť, úmrtie zavinené násilným činom, chorobou, úrazom alebo utopením. Neprekvapí, ak sa v súbehu s naznačenými okolnosťami znížil sociálny status proskribovaných zástupcov. A ten sa častokrát premietol do menej dôsledných úprav hrobových jám, uloženia telesných zvyškov, do zredukovanej skupiny príloh či úplnej absencie pohrebného inventára. V sumáre ide o okolnosti, pre ktoré boli takíto zomrelí vylúčení z kolektívu bezúhonných a stratili možnosť posmrtného uloženia na občinovej nekropole (van Dülmen 1999, 83–106; Hanuliak 2006, 372, 373, 376; 2010).

Situácia z veľkokýrskeho náleziska sa podľa rozptýlenej pozície hrobov stotožňuje s niektorými signifikantnými prípadmi odkrytými napríklad aj v Čataji-Nad korytom (Hanuliak/Ožďáni 2004), Mužle-Čenkove-Orechovom sade (Hanuliak/Kuzma 2015, 263–269), Nitre-Mestskej tržnici (Bednár/Fotová 2003, 306) a Nitre-Mlynoch (König a kol. 2014, 40–44). Nemenej dôležité sú priemerné až podpriemerné hodnoty pohrebného inventára, s menšou dôslednosťou upravované hrobové jamy i telá zomrelých. Z nášho súboru možno na ilustráciu uviesť dospelého muža z hrobu 1 a dieťa stredného veku z hrobu 2.

K nižším hodnotám spätým s dospelým mužom z hrobu 1 patrí nadmerne úzka hrobová jama s podpriemerným objemom vyčísleným na 0,7 m³. Inventár sa obmedzil na nôž dodatočne priložený k vnútornej strane pravej ramennej kosti. Okolnosti násilne rozbitej lebky nie sú známe, osvetliť sa nedajú ani príčiny chýbajúcich kostí z pravého predlaktia. V hrobe dospelé ženy z hrobu 3 mohla k úbytku kostí z oboch predlaktí, panvy a ľavej dolnej končatiny prispieť ich dekompozícia iniciovaná drevokaznými hubami obsiahnutými v doskovom obložení komory zahĺbenej do dna primárnej hrobovej jamy (Prokeš 2007, 9). Okrem zámerne zhotovenej vnútornej úpravy hrobovej jamy a jej celkového objemu zväčšenému na 2,1 m³ nenadobudli ďalšie ukazovatele hodnotnejšie parametre. Dno hrobovej jamy dokonca nie je rovné, ale od chodidiel k hlave poklesáva o 12 cm. Z takto vykresleného rámca

sa nevymykajú dve náušnice jednoduchého typu s valcovito zvinutým koncom ani železný nôž.

Príbuzné objemové hodnoty hrobových jám sa vyskytli v hrobe 4 a 5. Podľa predbežne určeného pohlavia, veku a skladby pohrebného inventára bola do prvého z nich uložená dospelá žena, v druhom leží dospelý muž. V súlade s vtedajšími pohrebnými zvykmi vykazujú metrické údaje z mužského hrobu vyššie hodnoty. Následkom toho stojí voči sebe hĺbka 90 cm a 78 cm, pri kubatúre sa rozdiel zmenšil z 2,1 m³ na 1,9 m³. Predpoklad o vyššom statuse pochovaných podporuje v prvom prípade britva, sekera, drevené vedro a vrečko s osobnými predmetmi zomrelého. Zo ženského hrobu stoja za pozornosť dve strieborné náušnice s obojstranným hroziakovým záveskom doplnené keramikou nádobou a dvojicou nožov zasunutých do spoločného puzdra.

Zvýšenú pozornosť treba venovať zhodnej orientácii oboch hrobov oddelených od seba necelých 100 cm, pravým predlaktom oboch zomrelých smerujúcich zhodne do panvy. Podľa týchto indícií možno predmetnú dvojicu hrobov označiť za zárodok regulárneho pohrebiska, ktoré neprerástlo do reprezentatívnej veľkosti pre náhle ukončenia tamjšieho osídlenia. Presvedčenie o opodstatnenom prekvalifikovaní oboch hrobov na pohrebisko neoslabaie zdanlivo zredukovaná vzdialenosť oddeľujúca hrobové jamy od centrálného bodu osady. Treba priznať, že zistených 37 m zďaleka nedosahuje 150–600 m využívaných na tento účel v nechránených dedinských osadách (Hanuliak 2004a, 41). Hodnota z Veľkého Kýru napriek tomu prevyšuje spriemerovaných 28 m vyčíslených z údajov na známych lokalitách pertraktovanej kategórie. Na spoľahlivú ochranu obyvateľov pred škodlivosťou zomrelých v Mužle-Čenkove-Vilmakerte postačovalo napríklad iba 7–12 m (Hanuliak/Kuzma 2015, 116–118, obr. 88; 135).

Po preradení predmetnej dvojice hrobov medzi pohrebiská sa presunie sledovaná dvojica do vyššej kategórie zlučujúcej náleziská z Bajča-Medzi kanálmi (Ruttkay M. 2002, 288–297), Mužle-Čenkova-Vilmakertu (Hanuliak/Kuzma 2015, 117–126), Nitry-Chrenovej-Baumax/Shell (Březinová a kol. 2003, 35, 58), Nitry-Horných Krškán-Mikovho dvora, Nitry-Zobora-Martinských kasární (Chropovský 1975, 6; 2002, 51), združujúcich v rovnakom areáli pohrebisko aj sídliskové hroby. Ich kolekcia nepredstavuje formálnu zmenu, ale kvalitatívny presun do pásma s prehľadnejšími vzťahmi medzi obomi formami inhumácie. Podľa nich miestni obyvatelia pochovávali v rovnakom čase svojich zosnulých na pohrebisku okrem tých, ktorým museli túto poctu z rôznych príčin odoprieť. Avšak ani v tomto nálezo-
vom fonde nefiguruje dostatok indícií približujúcich

dôvody diferencovaného prístupu. Medzi možnými previneniami sa vyskytuje viacero podnetov s inak vnímanou škodlivosťou, ktoré sa preto ani nemohli rovnakým spôsobom eliminovať vo všetkých sú-
vekých komunitách. K takýmto prípadom patrí aj dospelá žena z obilnej zásobnice – objektu 35. Jej inhumáciu zrejme vykonali príslušníci komunity, ktorí šťastne prežili násilný zánik osady. Podľa nadobudnutých informácií nešlo o prostú agrárnu osadu, ale o strediskový útvar predurčený na uskladňovanie agroproduktov prevyšujúcich bežné potreby 16–20 jedincov sídlacích v štyroch zemniciach.

Sídliská s násilne ukončenou existenciou nepatria na území Slovenska k natoľko výnimočným zjavom (Hanuliak 2004a, 40, 41). Najvýznamnejšie svedectvo tohto druhu sa získalo na opevnenom sídlisku z Mužle-Čenkova-Vilmakertu, ktoré bolo začiatkom 10. stor. prepadnuté a vyplienené maďarskými vojenskými oddielmi. Po jeho zdevastovaní bolo 11 uhynutých členov miestnej komunity uložených do deviatich vyprázdnených obilných zásobníc (Hanuliak/Kuzma/Kolena 2012, 72, 74). Napriek týmto okolnostiam sa v sídliskovej vrstve nezaznamenali zvyšky po požiari a prejavy deštruktívnych aktivít nepriateľských oddielov v rámci sídliskovej plochy takisto chýbajú.

V priestore Mestskej tržnice z Nitry bolo do dvoch obilníc vhozených deväť ľudských jedincov a niekoľko chovaných zvierat (Bednár/Fottová 2003, 303–306). Z dvoch obilníc z neďalekej Farskej ulice sa takisto získali skelety dvoch jedincov umiestnených bez ďalšej úpravy do ich výplne (Rajnič 1956). Nemusi ísť o náhodu, ak sa dve spomenuté nitrianske lokality, ako aj sídlisko z Veľkého Kýru, nachádzajú v trajektórii trasy smerujúcej od dnešných Nových Zámkov do jadra historickej Nitry (Hanuliak 2020, 89; Lukačka 2002, 208, 209).

Po zániku osídlenia v 1. usadlosti sa s minimálnym odstupom jedného desaťročia začali využívať objekty z 2. usadlosti vzdialené od pôvodnej 40 m. Základnú zložku tohto segmentu tvorí opäť dvojica obytných zemníc 49, 73 s rozdielnou interiérovou výmerou. Niekdajšie kamenné klenbové pece nahradili pece s hlinenou kupolou vysunutou mimo pôdorysu. K vnútornému vybaveniu patrí predpecná jama alebo otvorené ohnisko. Stĺpová konštrukcia stien bola zrejme vypltená prútmi a štiepanými konármi omazanými hlinou. Vakovitú obilnú zásobnicu so stredne veľkým objemom využívali prednostne obyvatelia z dvoch príbytkov. Do malého priestoru vymedzeného ich pôdorysmi boli vtierané štyri exteriérové kúreniská s oválnou alebo kruhovou základňou, zahĺbené s rôznou intenzitou do podložného terénu. Opísaná zástavba zložená zo siedmich objektov sa obmedzuje zhruba

na 300 m². Tento údaj nevystihuje skutočný rozsah usadlosti, pretože jej pôvodný areál nebol v celosti odkrytý a jeho skutočné obvodové línie nie sú známe.

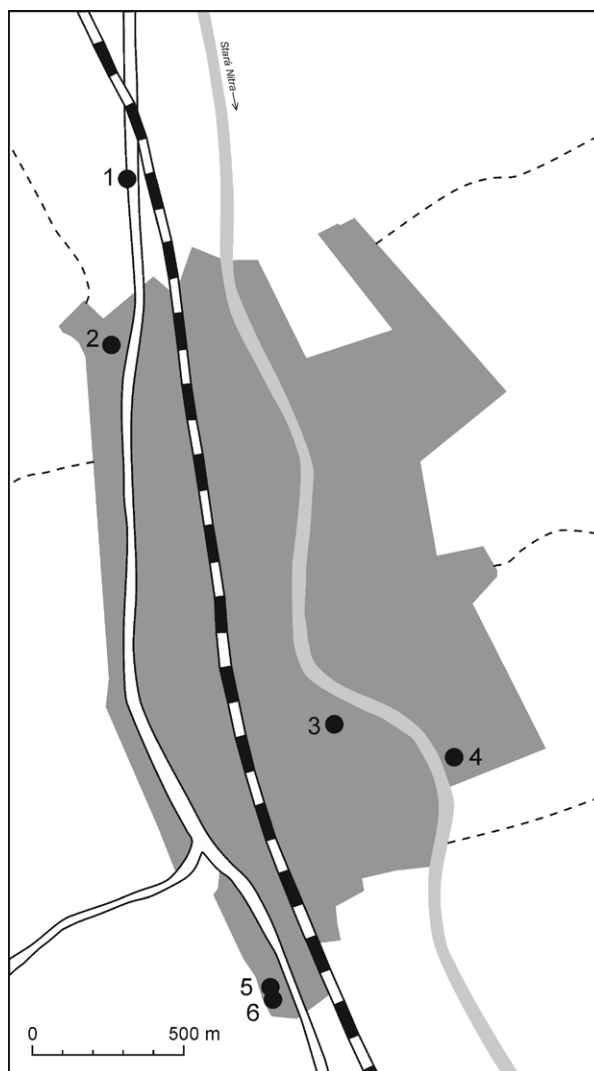
Z umiestnenia troch dvojíc zemníc možno vyčítať skrytý zámer o dômyselnejší model sídliskovej zástavby s akou sa stretávame v agrárnom prostredí. Podobné príklady pochádzajú z vtedajších opevnených lokalít. Príkladom je poloha Valy z Bojnei so zemnicami 3, 4 a 5, 7 umiestnenými vo vzdialenosti 2–4 m (Jakubčinová/Vangľová 2015, 81, 82, tab. 2; 3). Vo východných sektoroch polohy Vilmakert z Mužle-Čenkova sa v rámci 2. horizontu osídlenia vyskytlo päť dvojíc príbytkov vzdialených od seba 3–4 m. Počas 3. horizontu klesol ich počet o polovicu, spriemerovaná vzdialenosť zasa narástla na vyše 5 m. Identický trend sa vyskytol aj vo Veľkom Kýre. Zemnice z mladšej fázy boli v rámci 2. usadlosti vzdialené 5 m, zatiaľ čo v 1. usadlosti išlo o 2–2,5 m.

Význam náleziska v mikroregióne

Spracúvaná lokalita z polohy Násypový sek doplnila poznatky o stredovekom osídlení katastra obce. Výslednú podobu dotvárajú náleziská očíslované na priloženom podklade v severojužnom smere (obr. 3).

Medzi dávnejšie známymi náleziskami, zoradenými podľa časovej následnosti, sa na prvom mieste ocitá lokalita zo severozápadného cípu intravilánu (obr. 3: 2). V zaznamenanej nálezovej situácii zvyčajne figurujú tri kostrové hroby zo 7.–8. stor. s keramickými nádobami (Čilinská 1989; Zábojník 2009, 118, 119). V skutočnosti sa v roku 1958 pri výkopových prácach na pozemku domu 479 našli tri hrncovité nádoby. Ďalšie informácie o nálezových okolnostiach, kostrovom materiáli a iných nálezoch chýbajú. Nie je preto isté či získané nádoby pochádzali pôvodne zo sídliskových kontextov, alebo z hrobov. Pravdepodobnejšia je však druhá možnosť, keďže sa keramické tvary zachovali v ucelenej forme (Zábojník 2009, tab. 16).

Ďalšie nálezisko s časovo posunutým úsekom existencie bolo lokalizované v areáli niekdajšej rímskej stanice vybudovanej v juhozápadnom cípe dnešného intravilánu (obr. 3: 5). Určujúcu zložku stredovekého osídlenia tvorí jama s obdĺžnikovým pôdorysom a nadmerným množstvom keramických zlomkov z hrncovitých nádob, sústredených v spodnej časti výplne. K časovému zaradeniu keramiky prispela ručná modelácia tvarov, jednoduchá okrajová profilácia s tradičnými výzdobnými motívami nanášanými hrebeňom s viacerými zubmi, intenzita výpalu a farebnosť povrchu. Podľa nich

Obr. 3. Veľký Kýr. Náleziská z obdobia stredoveku v katastri obce. Autor M. Hanuliak.

sa exempláre s uvedenými vlastnosťami vyskytujú v domacom prostredí počas druhej polovice 8. až prvej tretiny 9. stor. Z prehodnotenia nálezovej situácie vyplynie, že opísaná zásobná jama zrejme predstavuje okrajový úsek sídliska ležiaceho mimo archeologicky preskúmaného areálu (Hanuliak/Kolník 1993, 125–129, obr. 3; 9; 10).

Ďalší časový úsek v osídlení katastra dnešnej obce reprezentuje práve zhodnocovaný areál z polohy Násypový sek odsunutý od severného cípu jeho intravilánu (obr. 3: 1). V priebehu druhej polovice 9. stor. sa tu sformovala 1. usadlosť s obytnými objektmi, obilnými zásobnicami a kostrovými hrobmi. Z nadobudnutých informácií treba vyzdvihnúť kompletne preskúmaný rozsah sídliska, odlišné formy inhumácie zomrelých a priblíženie hospodárskeho významu tohto útvaru s predpokladanými okolnosťami jeho zániku. Zásadný význam má

potvrdenie opätovného využívania lokality obyvateľmi 2. usadlosti, ku ktorému došlo s minimálnym odstupom jedného desaťročia.

Názakovú zmenu v autochtónnej skladbe obyvateľov z tangovaného mikroregiónu možno vyčítať z pohrebiska preskúmaného v areáli niekdajšej rímskej stanice (obr. 3: 6). Patričný význam má hrob 16 s dospelou ženou. Hornú časť jej odevu zdobili liate bronzové pukličky s dvojdielnymi srdcovitými záveskami, spájanými s príslušníkmi maďarských kmeňov (*Točík 1968*, obr. 3; 6; 7; 2; 9: 3). Predmetná kolekcia napriek tomu stráca bezvýhradnú etnickú signifikantnosť pre absenciu iných predmetov východoeurópskej proveniencie, reprezentovaných zvyčajne ozdobami vlasov, prsteňmi, náramkami, inými nášivkami z odevu, romboidnými hrotmi šípov, kovaniami z tulcov i taštičiek či prípadnými súčasťami konského postroja (*Hanuliak 1994*). O pokračujúcom pochovávaní informujú sporadické nálezy predmetov z prvej tretiny 11. stor. (*Hanuliak/Kolník 1993*, 115–125). Rozsah inhumácie nemožno spresniť, pretože sa neodkryl súvislejší úsek nekropoly. Zaradenie staršej fázy pohrebiska do druhej polovice 10. stor. môže súvisieť s prítomnosťou príslušníkov maďarského kmeňa Kürt, petrifikovanom v staršom názve obce v podobe „Kýr“ (*Šmilauer 1932*, 101, 106, 107).

Dôležité zvyšky stredovekého osídlenia odkryl v roku 1961 A. Habovštiak (1978, 123) v polohe Kelemenka umiestnenej na pravom brehu rieky Nitry (obr. 3: 3). Z nálezovej situácie sú dôležité najmä dva odlišné typy pohrebiskových lokalít, ocitajúce sa v susediacich úsekoch. Očakávaný predel medzi nimi sa nezaznamenal. Starší zástupca, patriaci do záverečnej fázy predkresťanských nekropol, sa využíval od polovice 10. do polovice 11. stor. K jeho určujúcim nálezom patria sporadické exempláre predmetov dennej potreby, staršie typy esovitých záušníc a prsteňov. Ich vyvinutejšie formy z priliehajúho kostolného cintorína sú sporadickejšie i typovo zredukované.

Starší pohrebiskový priestor bol následne zaplňaný sídliskovými objektmi rôzneho využitia, exteriérovými pecami, výnimočne aj kopanou studňou. Jej prítomnosť na brehu rieky Nitry, poskytujúcej dostatočný objem vody, je preto prekvapujúca. Zámerne vykopaná studňa poukazuje súčasne na dôležitosť tohto sídliska i jeho dlhodobejšiu existenciu. Podľa ústnej tradície mal tento celok patriť miestnym obyvateľom, ktorí pochovávali na ploche priliehajúcej ku Kaplnke sv. Klimenta. Po ukončení jej využívania prispela k nekontrolovanej deštrukcii stavebných murív erozívna činnosť rieky, ktorá postupne odplavovala hlinitý breh spolu s vyvýšenou polohou kostolníka (*Habovštiak 1964*, 413–420).

Na rozdiel od tohto náleziska mala lokalita z polohy Keresztúr efemérnejší význam (obr. 3: 4). Prieskumom získaný nálezový fond iba informuje o menšej osade krátkodobo používanej počas 12.–13. stor., ktorá splynula s jadrom neskoršej obce (*Kolník 1958*). Dosiaľ známe lokality spoločne približujú význam sledovaného mikroregiónu v stredovekom osídlení stredného Ponitria. Zaujímavé je, že sa ich reprezentanti sústreďujú do zúženého pozdĺžneho pásu vymedzeného terénou konfiguráciou, riečnym korytom a diaľkovou komunikáciou.

Datovanie osídlenia

V predchádzajúcich častiach štúdie sa vymedzilo predbežné časové zaradenie spracúvaného súboru lokalizovaného v polohe Násypový sek. Východiskové informácie poskytla najpočetnejšia kolekcia keramických nádob zložená zo 189 exemplárov (tabela 1). Jej vypovedaciu schopnosť obmedzuje nadmerná zlomkovitosť, s nedostatočne vyváženým podielom väčších zlomkov, okrajových fragmentov a ucelených tvarov.

Nižšia kvalita súboru s nepočetnými exemplármi komplikuje jeho začlenenie do kontinuálne prepojených vývojových etáp. Nálezový fond je nanajvýš využiteľný k rámcovej špecifikácii doplnenej pomocou známych spoľahlivo zaradených súborov z iných lokalít. Podľa rytého výzdobného dekóru a výnimočne stvárnenej plastickej lišty je spracúvanému súboru podobná kolekcia z 2. horizontu opevneného sídliska z Mužle-Čenkova-Vilmakertu patriaceho do konca 9. až prvej štvrtiny 10. stor. (*Hanuliak/Kuzma 2015*, 319, obr. 130; 131). Prehliadnuť sa nedajú ani príbuzné prvky z nádob z následného 3. horizontu (*Hanuliak/Kuzma 2015*, obr. 132) rozšírené o prípady získané zo sídliska z 10. stor. v Chľabe (*Hanuliak 2016*, tab. I–XIV). V oboch úsekoch sa takisto vyskytujú zástupcovia s prežliabnutou hornou líniou ústia i priame línie nanášané na podhrdliach jednohrotým rydlom.

Uvedené analógie sú vhodnejšie k časovému zaradeniu veľkokýrskych objektov umiestnených v 2. usadlosti. Ich používanie, oddelené hiátom od staršej fázy osídlenia, sa takisto spája s typologicky zmeneným vzhľadom objektov. K dôležitým indiciám takisto patrí nahradenie tradičných kamenných klenbových pecí v obytných zemniciach hlinenými pecami s kupolou vysunutou z interiéru. Štyri kúreniská zasunuté do priestoru medzi obydliami reprezentujú ďalší stupeň z vývojovej línie exteriérových pyrotechnologických zariadení, doložených v autochtónnom prostredí z 9.–10. stor. Ich reprezentanti sa s dôrazom na skvalitnenie funkčného využitia vyvíjali od pozdĺžnych ohniskových jám

k sporadicky doloženým ohniskám z úrovne terénu až k regulárnym exteriérovým peciam horizontálneho typu s hlinenými kupolami, zaznamenanými po prvý raz na konci 10. stor. v Mužle-Čenkove-Orechovom sade (Hanuliak 2014, 682).

Pohrebný inventár získaný z kostrových hrobov vyhlbených po obvode objektov z 1. usadlosti sa nevymyká z počiatočného úseku mladšieho veľkomoravského horizontu. Ich zaradenie do po-veľkomoravského obdobia nie je správne, čo vylučuje aj vzájomne zharmonizovaný výskyt všetkých evidovaných zložiek. Priestorový vzťah hrobov k objektom sa naopak príkladne dopĺňa. Signifikantnejšie potvrdenie vzťahu z oboch rozdielnych skupín komplikujú zástupcovia materiálnej kultúry, ktorí by sa vyskytovali v oboch nálezových celkoch. Jedinú výnimku reprezentuje nádoba z hrobu 4 (tab. XIII: 4: 6), ktorá je takmer totožná s najvyšším keramickým tvarom z objektu 20 (tab. IV: 20: 10).

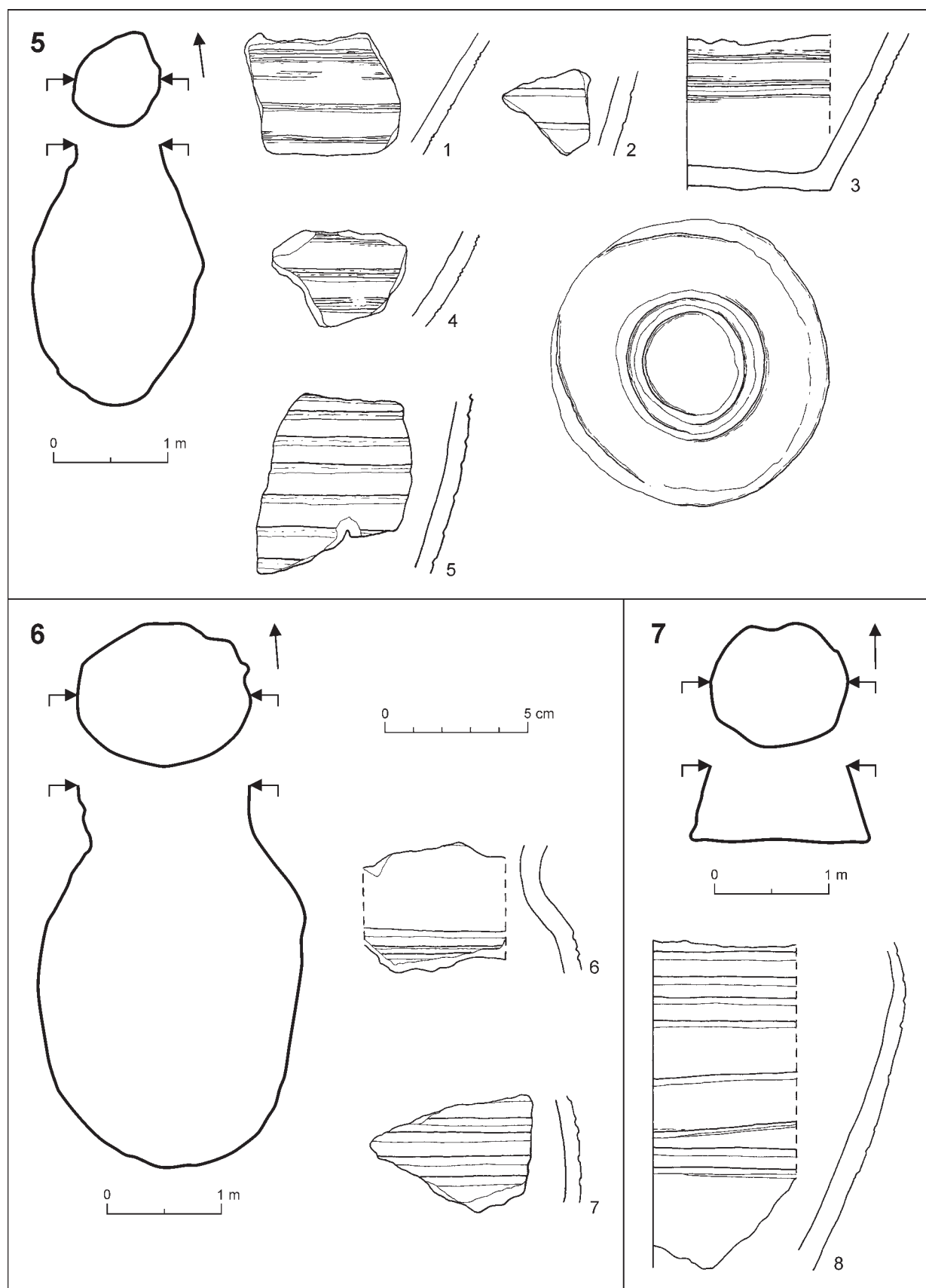
Súčasne treba priznať, že chronologická špecifikácia veľkokýrskeho osídlenia má hypotetickú podobu vypracovanú na základe nálezových okolností, nie obmedzených datovacích možností vyplývajúcich z nadobudnutého fondu. Ich prijateľnosť by akiste zvýšil výskyt ostrôh typu IV s priečnymi radmi nitov na platničkách, prípadne i typu VB s platničkami členenými pozdĺžnymi ramenami. Podľa M. Jakubčinovej (2018, 45–51) ide o zástupcov, ktorých výskyt v hroboch zo Slovenska kulminoval najmä počas poslednej tretiny 9. stor.

Exaktnejšiu datovaciu oporu neposkytujú ani šperky. Krúžková náušnica i exempláre s valcovito zvinutým koncom z bronzového drôtu patria k do-

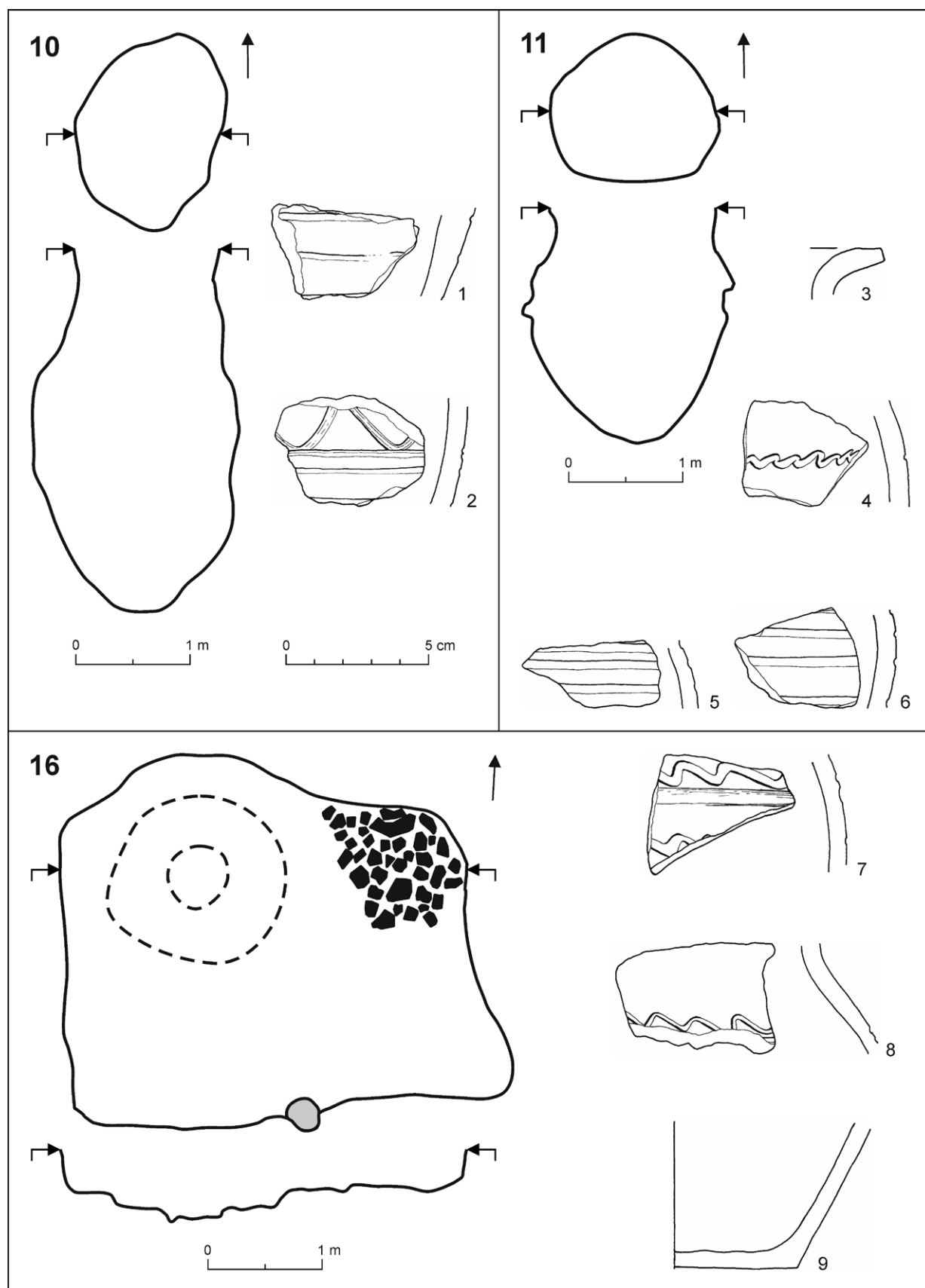
mácim zástupcom doloženým počas celého 9. stor. Pri strieborných náušniciach s obojstranným hrozienským záveskom sa ako významnejšia ukazuje potreba stanovenia momentu, v ktorom boli tieto kusy uložené do hrobu. Medzi týmto medzníkom a počiatkami ich zhotovovania v moravských šperkárskych dielňach mohlo totiž uplynúť niekoľko decénií. Tento rozsah mohol na území Nitrianska ešte narásť, pretože tu neboli zhotovovaní zástupcovia veligradskeho typu (Galuška 2017, 189; Chorvátová 2023, 81–85; Ungerman 2023, 200, 201). Využitie sprecizovaného modelu vnútornej chronológie neprichádza do úvahy pre časovo obmedzený úsek inhumácie i hojný výskyt anomálnych prejavov v pohrebných zvykoch.

ZÁVER

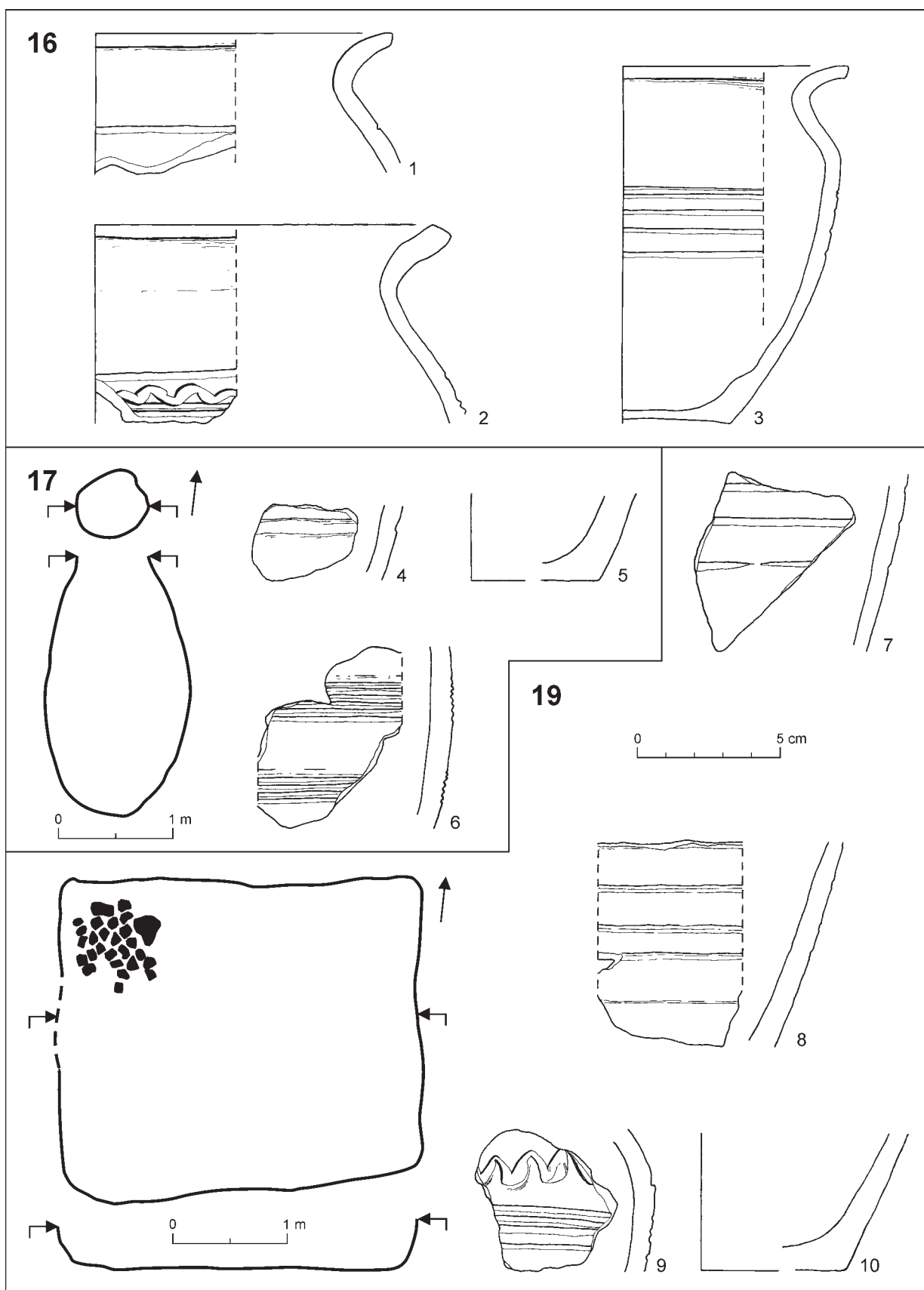
Podľa počtu reprezentantov nájdených v polohe Násypový sek z Veľkého Kýru patril nálezový súbor od počiatku k menej významným fondom. To bol zrejme aj jeden z dôvodov, pre ktorý nebola táto kolekcia vyše 25 rokov odborne vyhodnotená. Výsledky získané z jeho spracovania presvedčajú o opaku. K náprave prispelo vystihnutie určujúcich zložiek u sídliskových objektov, hrobov, materiálnej kultúry, prepracovanie ich vzájomných vzťahov. Pomocou nich sa mohol doplniť mozaikovitý obraz o stredovekom osídlení tohto mikroregiónu a osvetlili sa dosiaľ menej známe aspekty o dianí na strednom Ponitří počas záverečného úseku včasnostredovekého vývoja.

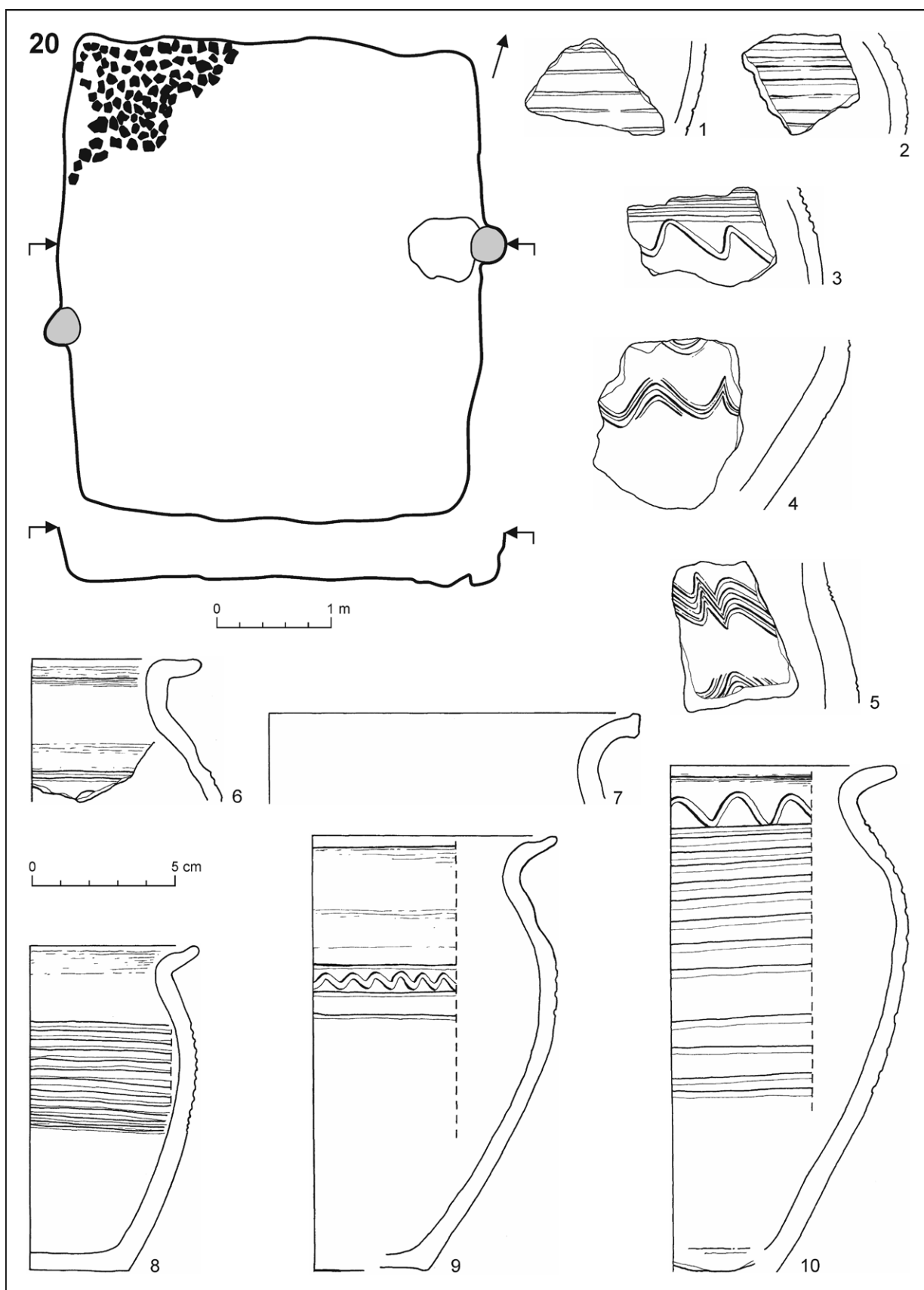
Tab. I. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 5, 6, 7. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

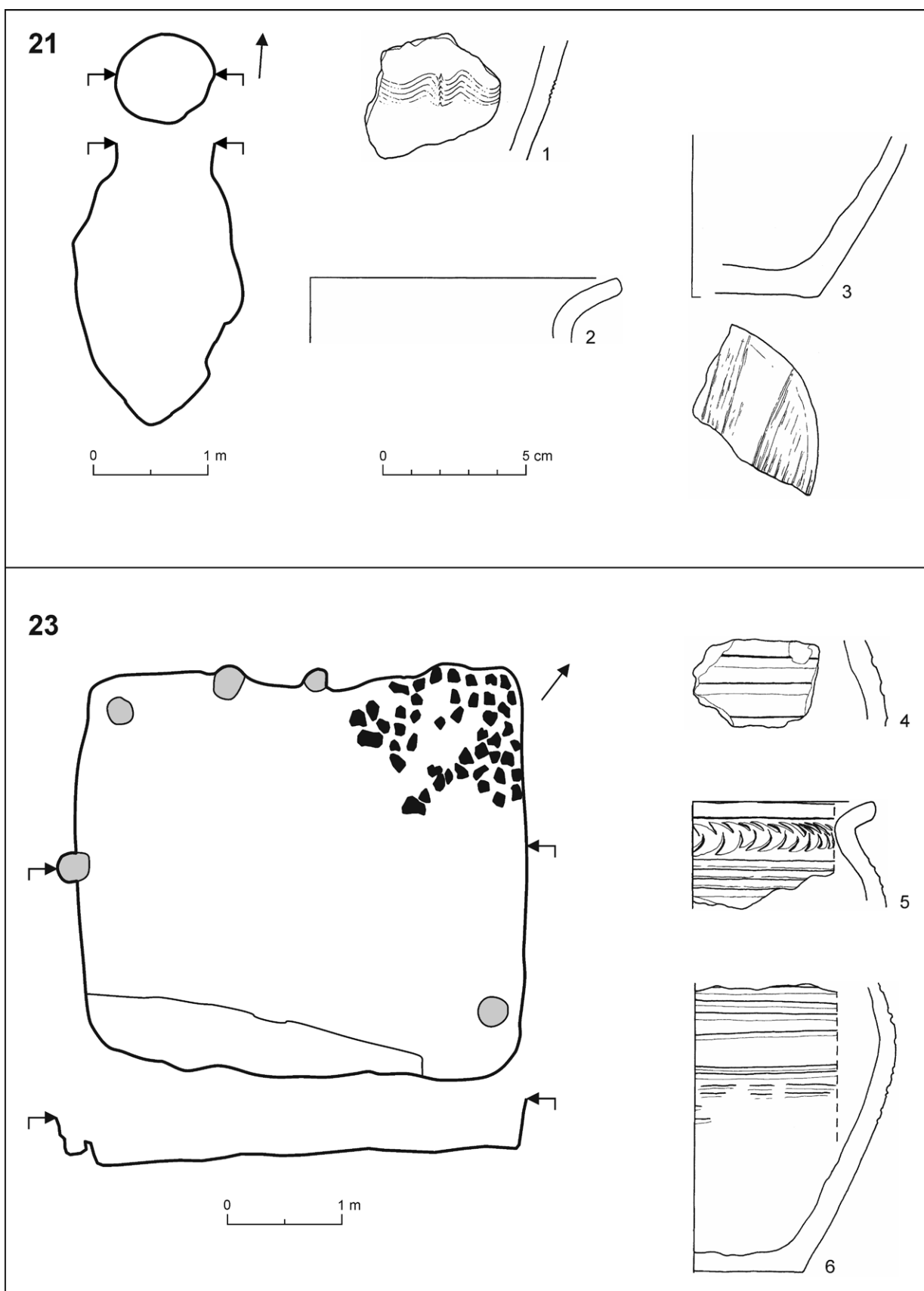
Tab. II. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 10, 11, 16. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

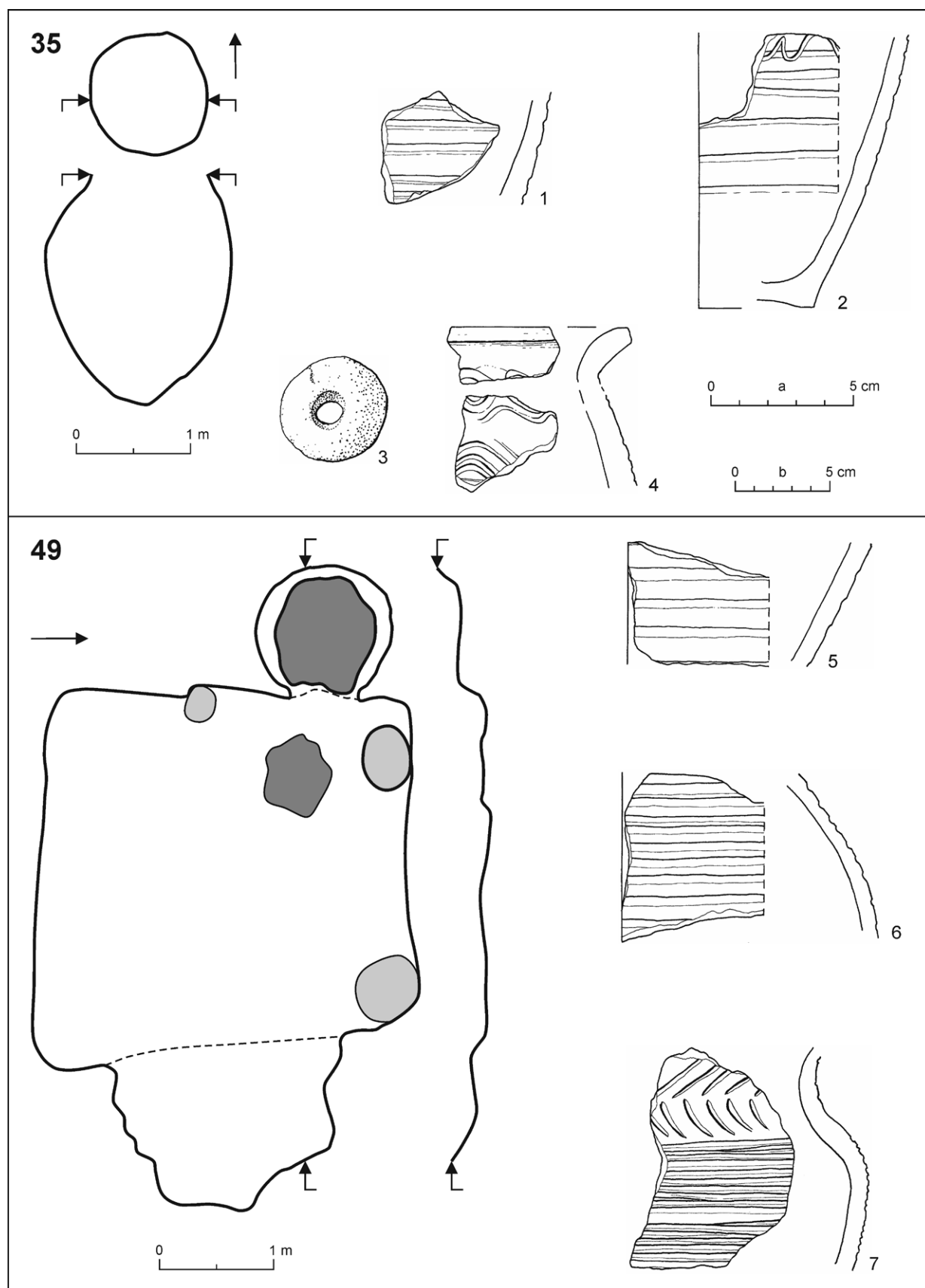
Tab. III. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 16, 17, 19. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

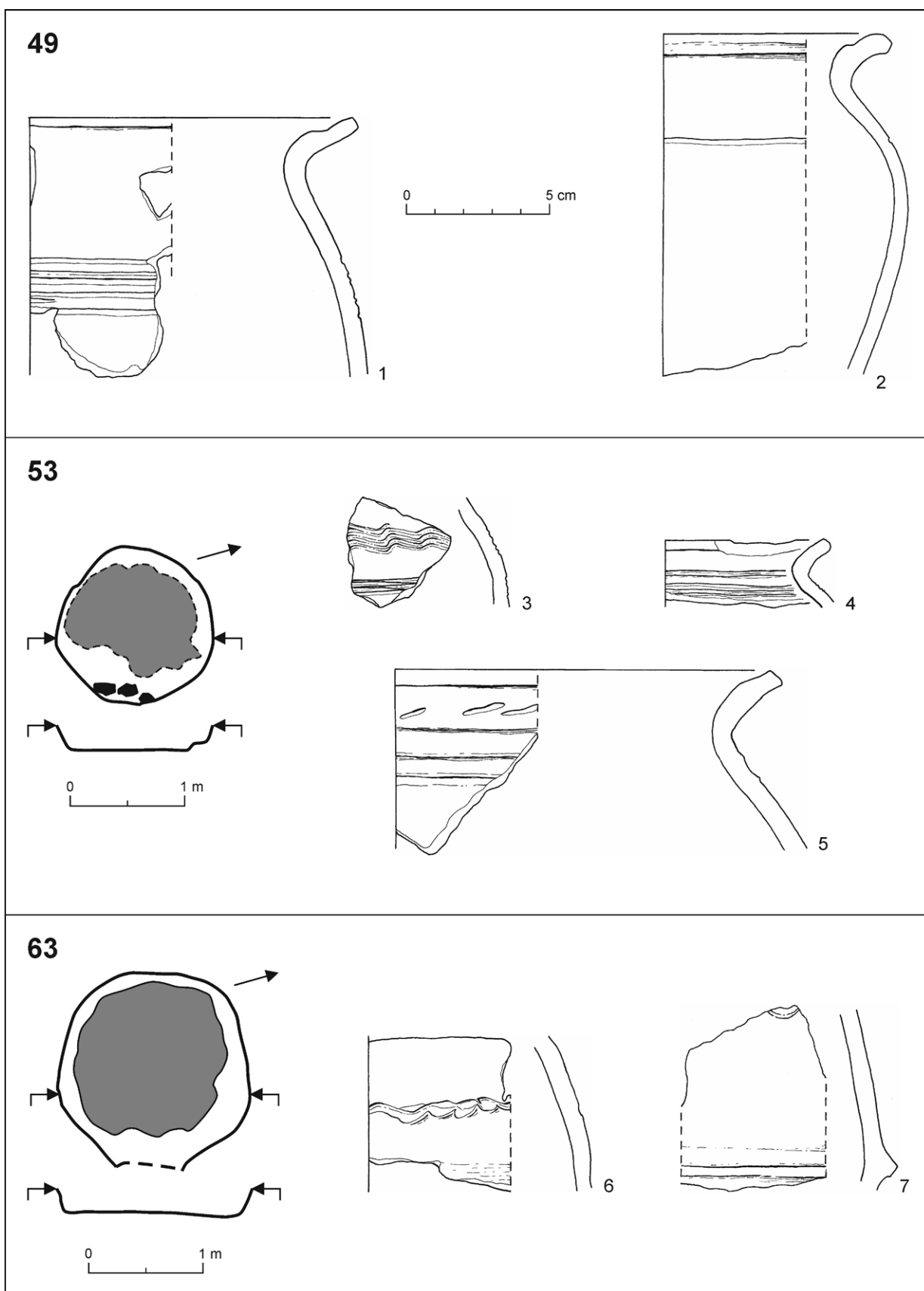
Tab. IV. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekt 20. Plán a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

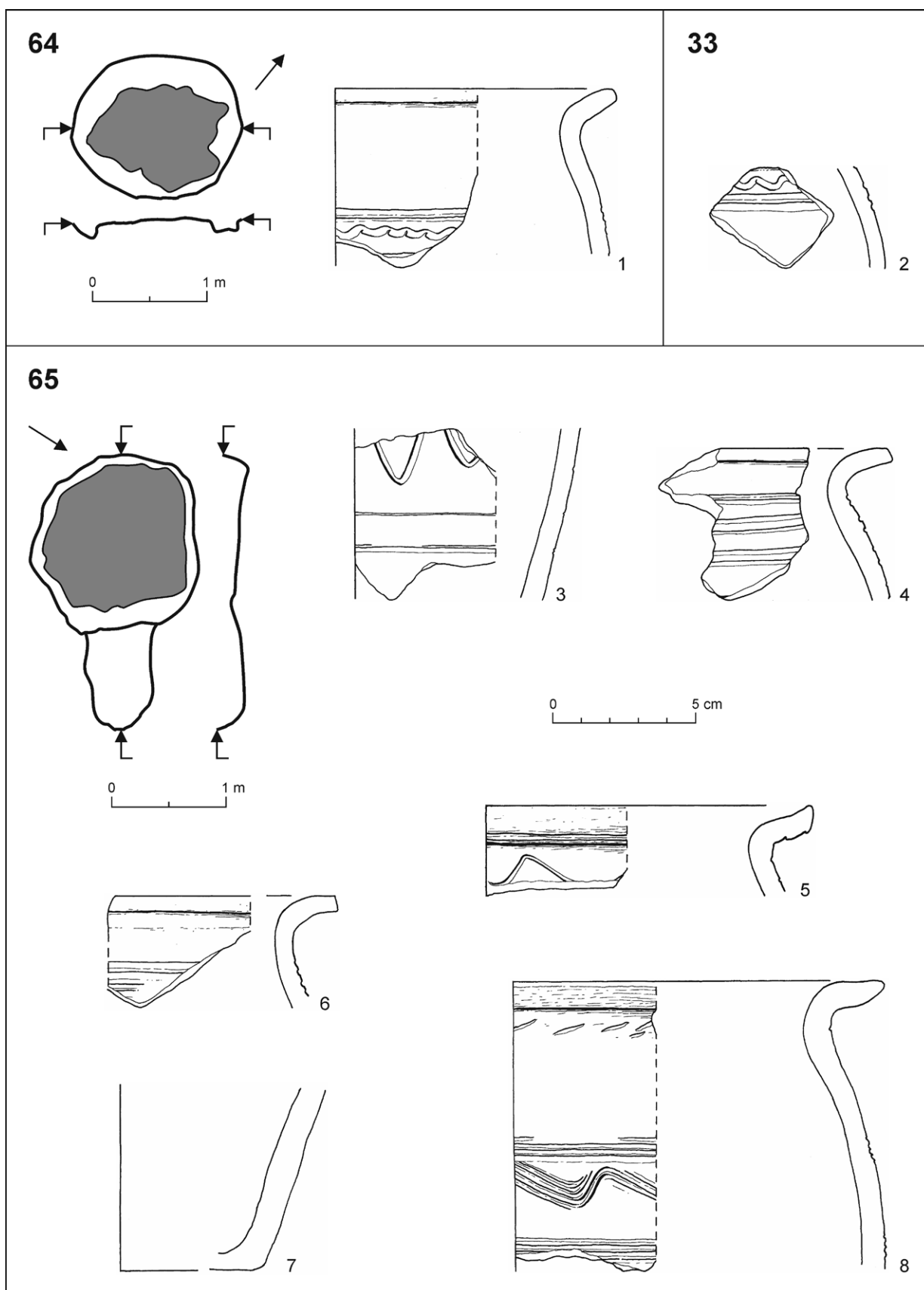
Tab. V. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 21, 23. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

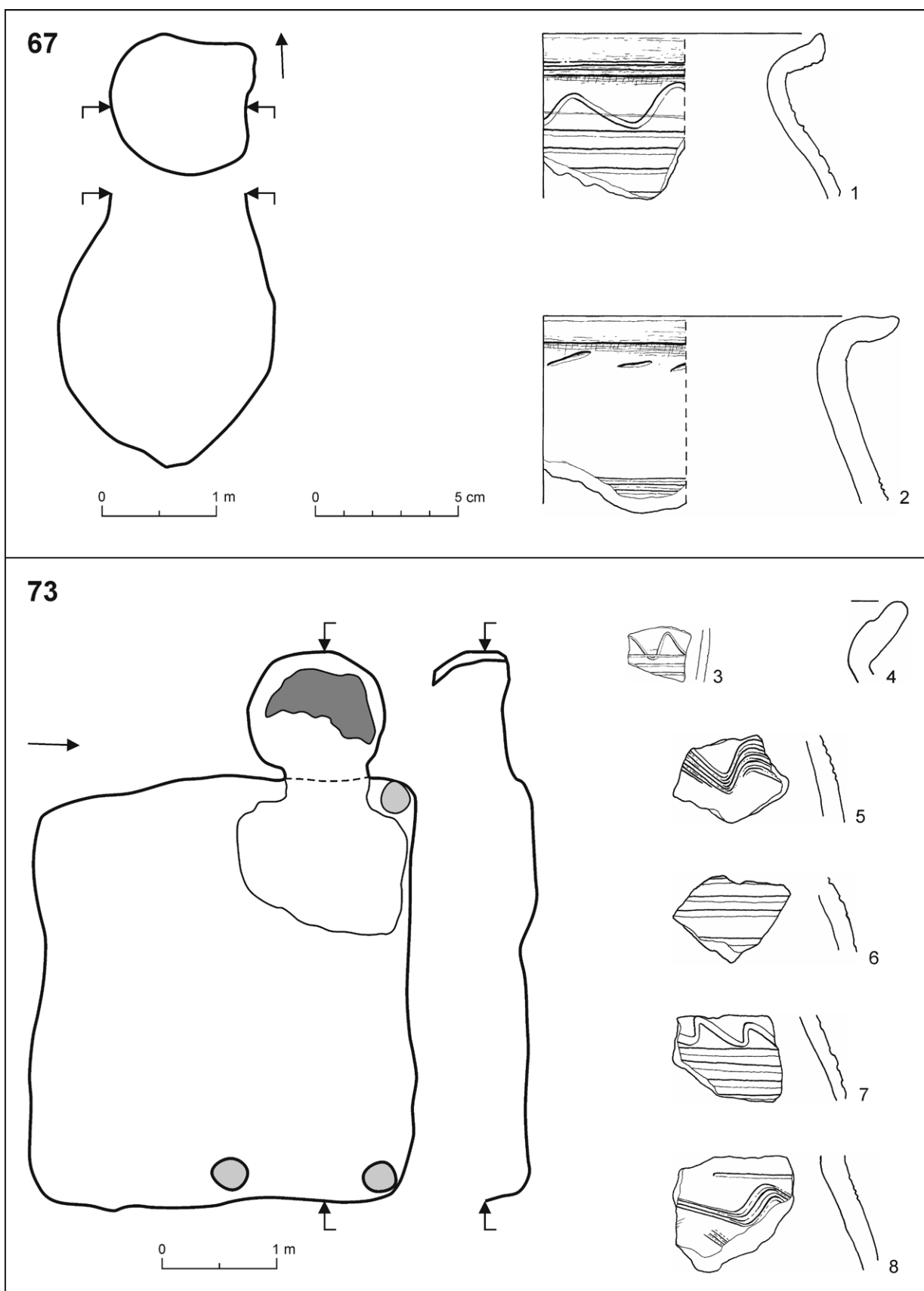
Tab. VI. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 35, 49. Plány a nálezy. Mierka: a – 1, 2, 4–7; b – 3. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

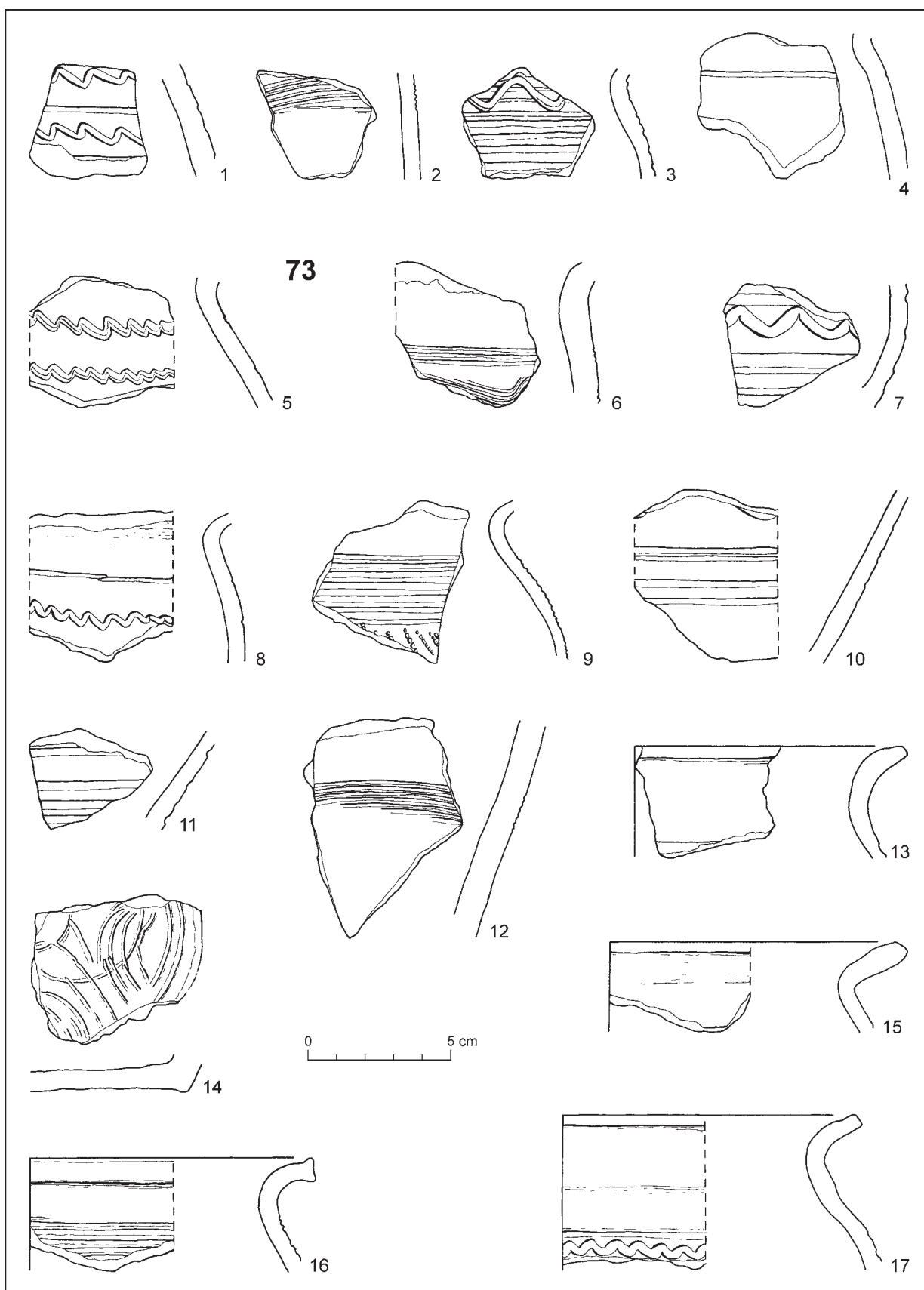
Tab. VII. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 49, 53, 63. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

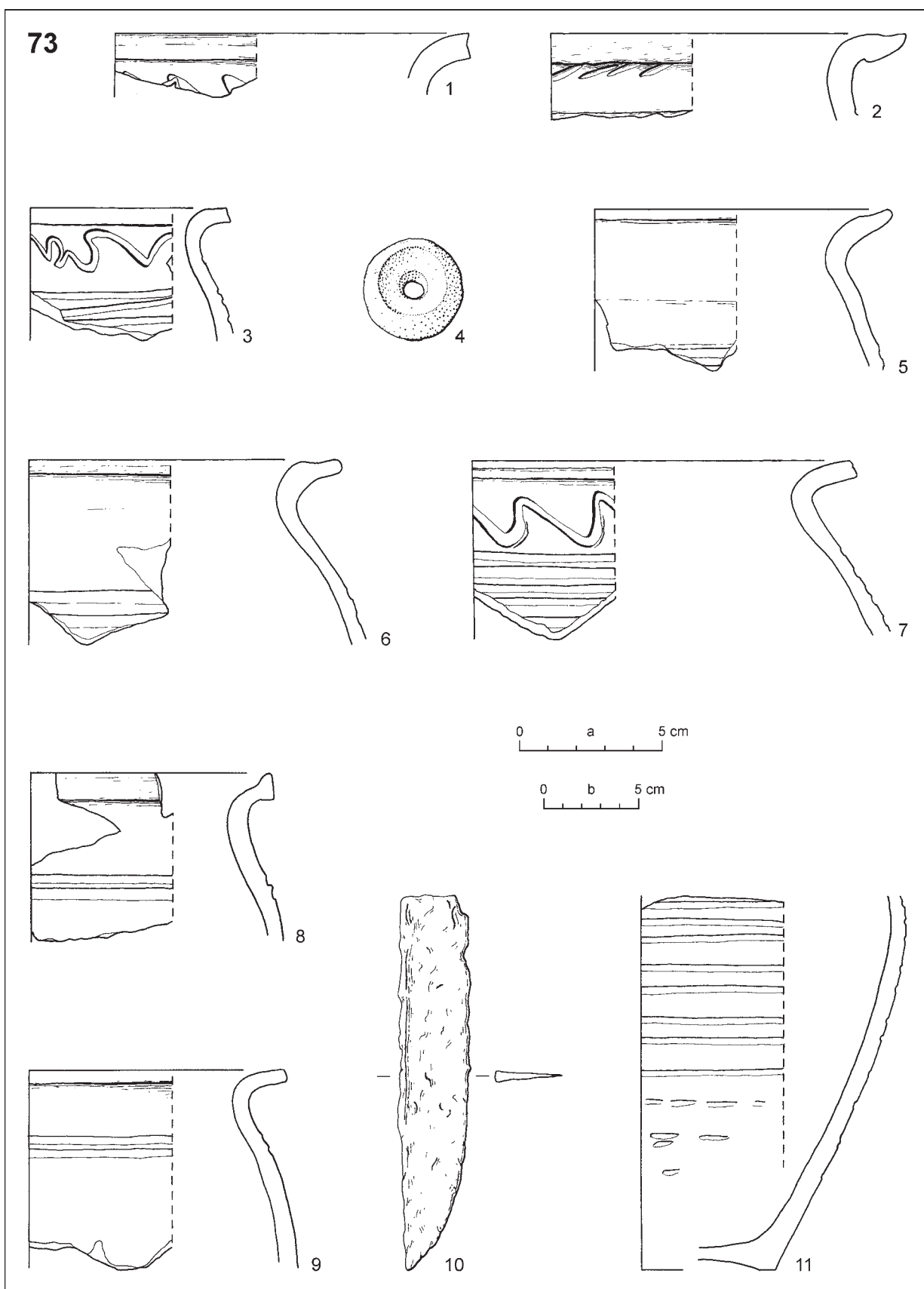
Tab. VIII. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 33, 64, 65. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

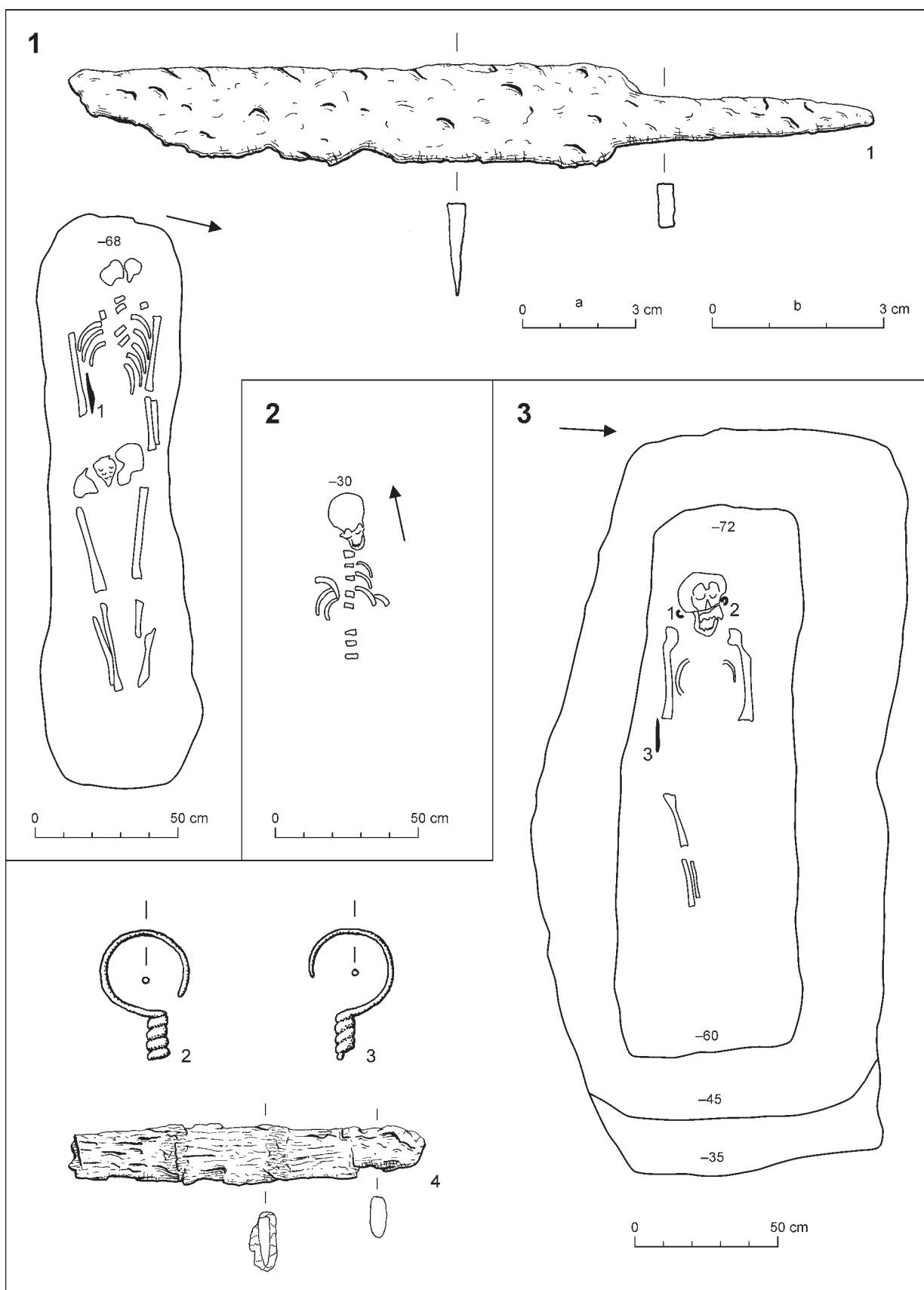
Tab. IX. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekty 67, 73. Plány a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

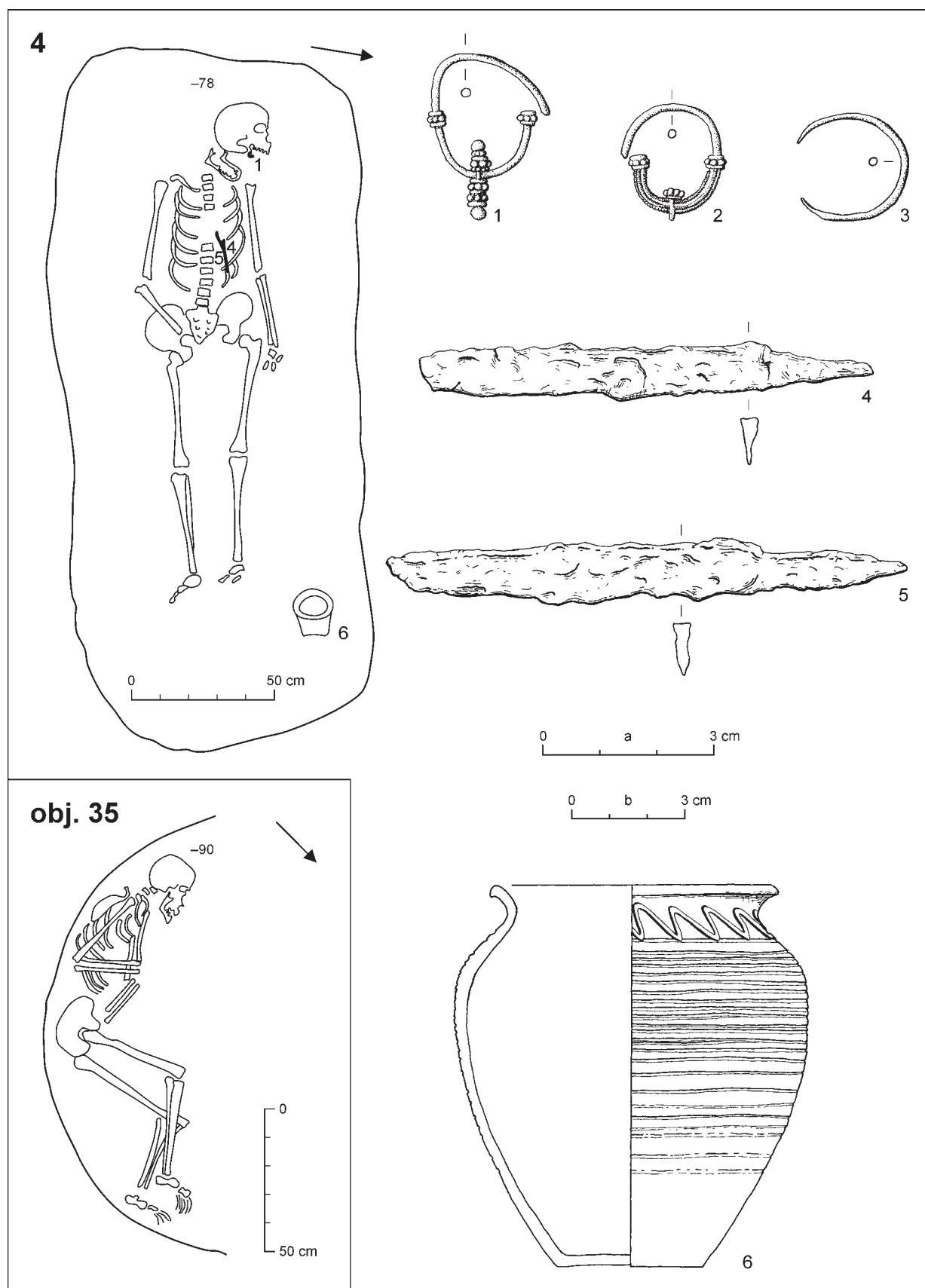
Tab. X. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekt 73. Nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

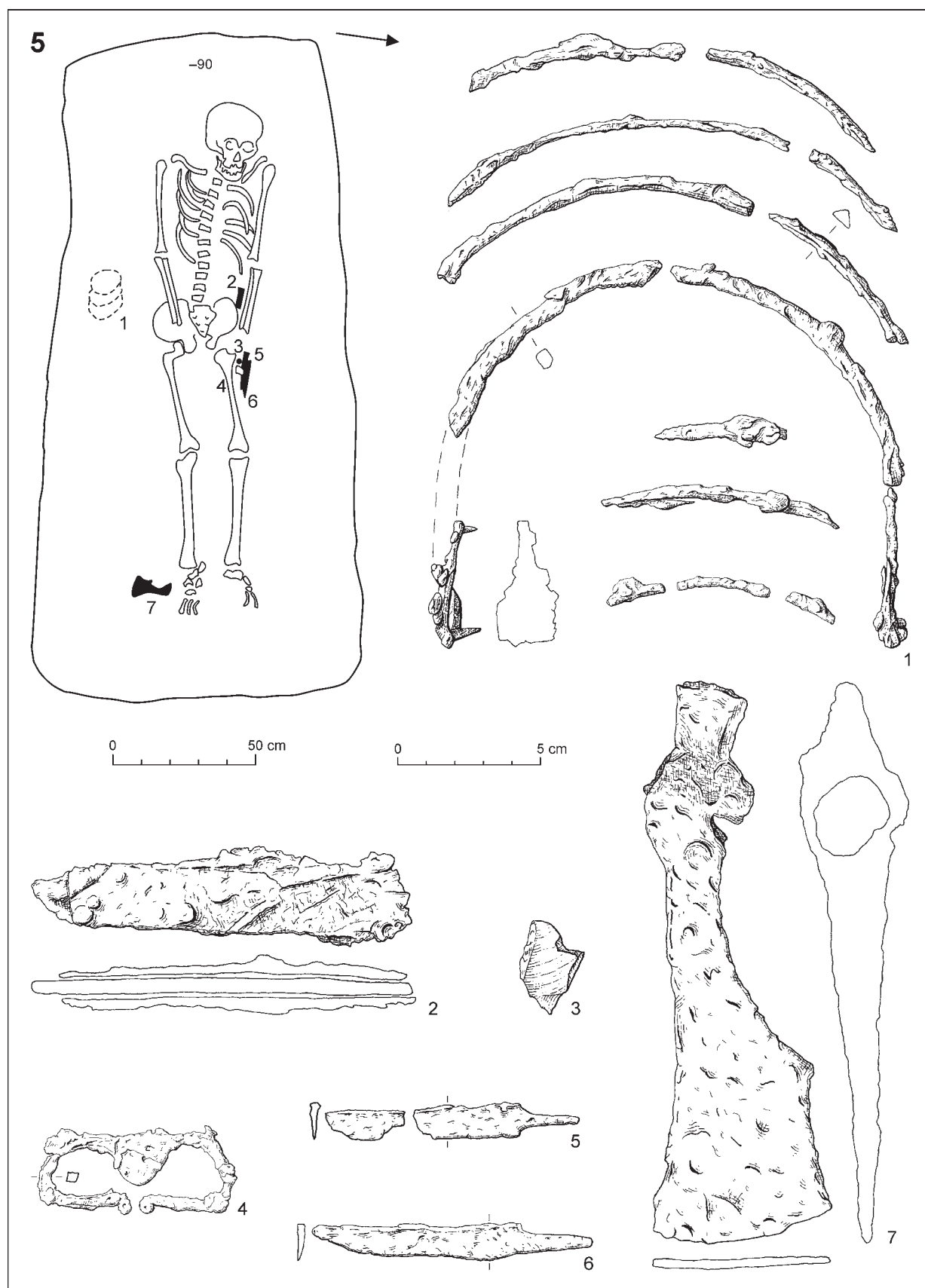
Tab. XI. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Objekt 73. Nálezy. Mierka: a – 1–3, 5–9, 11; b – 4, 10. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Tab. XII. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Hroby 1, 2, 3. Plány a nálezy. Mierka: a – 1, 4; b – 3; 2, 3. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Tab. XIII. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Hrob 4 – plán a nálezy; obj. 35 – plán s ľudským skeletom. Mierka: a – 1–5; b – 6. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Tab. XIV. Veľký Kýr, poloha Násypový sek. Hrob 5. Plán a nálezy. Kresba Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

LITERATÚRA

- Bednár/Fottová 2003 – P. Bednár/E. Fottová: Nitra-tržnica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta. *Archaeologia historica* 28, 2003, 303–315.
- Beranová 1980 – M. Beranová: *Zemědělství starých Slovanů*. Praha 1980.
- Březinová a kol. 2003 – G. Březinová a kol.: *Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Archaeologica Slovaca Monographiae. Catalogi* 9. Nitra 2003.
- Čilinská 1989 – Z. Čilinská: Milanovce, okres Nové Zámky. In: D. Bialeková (zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I zväzok. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj*. Nitra 1989, 266.
- Dostál 1966 – B. Dostál: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha 1966.
- Dostál 1975 – B. Dostál: *Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec*. Spisy University J. E. Purkyně v Brně 208. Brno 1975.
- Dostál 1987 – B. Dostál: Stavební kultura 6.–9. století na území ČSSR. *Archaeologia historica* 12, 1987, 9–32.
- Dresler/Měřinský ed. 2009 – P. Dresler/Z. Měřinský (ed.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006. Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum* 2. Brno 2009.
- van Dülmen 1999 – R. van Dülmen 1999: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). 1 díl*. Praha 1999.
- Frolíková-Kaliszová 2009 – D. Frolíková-Kaliszová: Hrnce, hrnky, hrnečky. In: *Dresler/Měřinský ed. 2009*, 94–98.
- Fusek 2000 – G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 101–158.
- Fusek 2009 – G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: *Dresler/Měřinský ed. 2009*, 99–108.
- Galuška 2017 – L. Galuška: *Slované – stopy předků. O Moravě v 6.–10. století*. Brno 2017.
- Habovštiak 1964 – A. Habovštiak: Výskum v Milanovciach. *Archeologické rozhledy* 16, 1964, 410–426.
- Habovštiak 1978 – A. Habovštiak: Milanovce, okr. Nové Zámky. In: B. Chropovský (ed.): *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava 1978, 123.
- Hanuliak 1992 – M. Hanuliak: Gräberfelder der slawischen Population im 10. Jahrhundert im Gebiet der Westslowakei. *Slovenská archeológia* 40, 1992, 243–308.
- Hanuliak 1994 – M. Hanuliak: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia. (Archeologicko-historické vyhodnotenie.) Materialia Archaeologica Slovaca* 12. Nitra 1994.
- Hanuliak 2004a – M. Hanuliak: Charakter a význam hraníc v časopriestorovej dimenzii pohrebného ritu z mladšieho úseku včasného stredoveku. *Archaeologia historica* 29, 2004, 37–51.
- Hanuliak 2004b – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská. Pochovovanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia* 8. Nitra 2004.
- Hanuliak 2006 – M. Hanuliak: Výnimočné formy inhumácie v stredoveku a novoveku. *Archaeologia historica* 31, 2006, 371–385.
- Hanuliak 2008 – M. Hanuliak: Stredoveké sídlisko v Senci-Svätom Martine. *Slovenská archeológia* 56, 2008, 293–339.
- Hanuliak 2010 – M. Hanuliak: Hroby ľudských jedincov v sídliskovom prostredí z 9.–10. storočia na území Slovenska. In: R. Tichý/O. Štulc (ed.): *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích. Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii. Supplementum* 3. Hradec Králové 2010, 200–210.
- Hanuliak 2014 – M. Hanuliak: Sídlisko z poslednej tretiny 10. storočia v Orechovom sade z Mužle-Čenkova. *Archaeologia historica* 39, 2014, 679–687.
- Hanuliak 2015 – M. Hanuliak: Opevnené sídlisko v Mužle-Čenkove. In: *Pietal/Robak ed. 2015*, 205–218.
- Hanuliak 2016 – M. Hanuliak: Sídliská z 8.–10. storočia v Chlabe. *Slovenská archeológia* 64, 2016, 95–143.
- Hanuliak 2019 – M. Hanuliak: Zavŕšenie poslednej etapy včasnostredovekého kostrového ritu na Slovensku. In: B. Kovár/M. Ruttkay (ed.): *Kolaps očami archeológie. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes* 22. Nitra 2019, 179–191.
- Hanuliak 2020 – M. Hanuliak: Marginalizovaní jedinci z veľkomoravských jamovitých objektov v Nitre. *Musaica archaeologica* 1, 2020, 83–92.
DOI: <https://doi.org/10.46283/musarch.2020.1.05>
- Hanuliak 2024 – M. Hanuliak: Necropolis from 9th century. In: A. Bistáková/M. Hanuliak/E. Hrnčiarik (zost.): *Cultural development of the settlement from Neolithic to the Middle Ages on the example of Bratislava-Zlaté Piesky*. Bonn 2004, v tlači.
- Hanuliak/Chropovský 2019 – M. Hanuliak/B. Chropovský: Pohrebisko z 9. storočia v Nitre-Dolných Krškanoch. *Slovenská archeológia* 67, 2019, 287–365.
DOI: <https://doi.org/10.31577/slovarch.2019.67.9>
- Hanuliak/Kolník 1993 – M. Hanuliak/T. Kolník: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Milanovciach (teraz Veľký Kýr). *Slovenská archeológia* 41, 1993, 115–132.
- Hanuliak/Kuzma 2015 – M. Hanuliak/I. Kuzma: *Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.–13. storočia. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia* 25. Nitra 2015.
- Hanuliak/Kuzma/Kolena 2012 – M. Hanuliak/I. Kuzma/B. Kolena: Kategorizácia jedincov pochovaných v opevnenom sídlisku z 9.–10. storočia v Mužle-Čenkove. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie* 66/3–4, 2012, 71–79.
- Hanuliak/Ožďáni 2004 – M. Hanuliak/O. Ožďáni: Veľkomoravské hroby zo sídliskového areálu v Čataji a Igrame. *Študijné zvesti AÚ SAV* 36, 2004, 35–49.
- Hanuliak/Rejholcová 1999 – M. Hanuliak/M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Vyhodnotenie. Bratislava 1999.*
- Holčík 1991 – Š. Holčík: Veľkomoravské pohrebisko v Bíni. *Zborník SNM* 85. *Archeológia* 1, 1991, 85–105.
- Hrubý 1955 – V. Hrubý: *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“*. Monumenta archaeologica 3. Praha 1955.
- Husár/Tamaškovič 2020 – M. Husár/J. Tamaškovič: Weapons from the Early Medieval Cemetery of Ivanka pri

- Dunaji – Farkasek in a Wider Context. *Studia historica Nitriensia* 24, 2020, 249–293.
DOI: <https://doi.org/10.17846/SHN.2020.24.2.249-293>
- Cheben 1987 – I. Cheben: Výsledky záchranného výskumu v Patinciach. *Štúdijské zvesti AU SAV* 23, 1987, 307–329.
- Chorvátová 2023 – H. Chorvátová: Prunkvoller Frauenschmuck während des langen 9. Jahrhunderts im Mährerreich. Typologie, Chronologie und historische Bedeutung, Ergänzungsbände zum Reallexikon. In: S. Brather/V. Husmann/S. Patzold (Hrsg.): *Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 136*. Berlin – Boston 2023.
- Chropovský 1957 – B. Chropovský: Slovanské pohrebisko z 9. stor. vo Veľkom Grobe. *Slovenská archeológia* 5, 1957, 174–239.
- Chropovský 1975 – B. Chropovský: Nitra. Archeologický výskum slovanských lokalít. In: *III. medzinárodný kongres slovanskej archeológie. Bratislava 7.–14. september 1975*. Nitra 1975.
- Chropovský 2002 – B. Chropovský: Bola v Nitre na Mikovom dvore pochovaná slovenská princezná? In: *Almanach Nitra 2002*. Nitra 2002, 49–53.
- Illášová 1993 – L. Illášová: Žarnovy a brúsiky (typológia a petrografické zloženie). In: M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: *Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia*. Materialia Archaeologica Slovaca 10. Nitra 1993, 95–99.
- Jakubčinová/Vangľová 2015 – M. Jakubčinová/T. Vangľová: Príspevok k vnútornej zástavbe hradiska Bojná I-Valy. In: *Pieta/Robak ed. 2015*, 63–90.
- Kraskovská 1966 – L. Kraskovská: Slovanské pohrebisko v Blatnom. *Sborník SNM* 60. *História* 6, 1966, 95–114.
- Kouřil 1994 – P. Kouřil: *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno – Český Těšín 1994.
- Kudrnáč 1958 – J. Kudrnáč: Sklady obilí v jamách-obilnicích. *Vznik a počátky Slovanů* 2, 1958, 233–252.
- Kudrnáč 1970 – J. Kudrnáč: *Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách*. Monumenta archaeologica 17. Praha 1970.
- Kuzma 2000 – I. Kuzma: Pokračovanie výskumu vo Veľkom Kýre. *AVANS* 1998, 2000, 117–121.
- Kuzma/Rajtár/Tirpák 1999 – I. Kuzma/J. Rajtár/J. Tirpák 1999: Záchranný výskum vo Veľkom Kýri. *AVANS* 1997, 1999, 99–102.
- König a kol. 2014 – T. König a kol.: *Nitra-Mlyny. Stredoveké osídlenie lokality*. Bratislava 2014.
- Lukačka 2002 – J. Lukačka: Cestná sieť v Nitre a v jej najbližšom okolí v 13. a 14. storočí. In: R. Marsina (zost.): *Nitra v slovenských dejinách*. Martin 2002, 208–211.
- Méri 1963 – I. Méri: Árpád-kori században levő kemencék. *Archaeologiai Értesítő* 90, 1963, 273–281.
- Nekuda 2000 – V. Nekuda: *Mstěnice 3. Zniklá středověká ves u Hrotovic. Rané středověké sídliště*. Prameny k dějinám a kultuře Moravy 7. Brno 2000.
- Nezvalová 2016 – L. Nezvalová: Anomálie na stredovekých pohrebiskách – prejav okrajových skupín obyvateľstva? *Archaeologia historica* 41, 2016, 263–284.
DOI: <https://doi.org/10.5817/AH2016-2-13>
- Pieta/Robak ed. 2015* – K. Pieta/Z. Robak (ed.): *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes 20. Nitra 2015.
- Poulík 1972 – J. Poulík: Velkomoravské mocenské centrum v Mikulčicích. *Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok* 8, 1972, 5–56.
- Prokeš 2007 – L. Prokeš: *Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu /ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami/*. Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana. Supplementum 1. Brno 2007.
- Rejholcová 1995 – M. Rejholcová: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. Katalóg. Archaeologica Slovaca Monographiae 15. Nitra 1995.
- Ruttikay A. 1976 – A. Ruttikay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). *Slovenská archeológia* 24, 1976, 245–395.
- Ruttikay A. 2002 – A. Ruttikay: Odras politicko-spoločenského vývoja vo veľkomoravskom vojenstve a výstroji. In: A. Ruttikay/M. Ruttikay/P. Šalkovský (ed.): *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 7. Nitra 2002, 105–121.
- Ruttikay M. 1990 – M. Ruttikay: Pece na rannostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Archaeologia historica* 15, 1990, 337–348.
- Ruttikay M. 1993 – M. Ruttikay: Žlaby na stredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Archaeologia historica* 18, 1993, 277–288.
- Ruttikay M. 1998 – M. Ruttikay: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 37–66.
- Ruttikay M. 2002 – M. Ruttikay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slovenská archeológia* 50, 2002, 245–322.
- Šalkovský 1998 – P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnóm stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 9–36.
- Šalkovský 2001 – P. Šalkovský: *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 6. Nitra 2001.
- Šmilauer 1932 – V. Šmilauer: *Vodpis starého Slovenska*. Práce učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě 9. Praha – Bratislava 1932.
- Takács 1998 – M. Takács: Dörfliche Siedlungen der Árpádenzeit (10–13. Jh.) in Westungarn. In: J. Fridrich (ed.): *Ruralia II. Conference Ruralia II – Spa, 1st–7th September 1997*. Památky archeologické. Supplementum 11. Praha 1998, 181–191.
- Točík 1968 – A. Točík: *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. Archaeologica Slovaca. Catalogi 3. Bratislava 1968.
- Točík 1971 – A. Točík: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. *Slovenská archeológia* 19, 1971, 135–276.
- Ungerman 2023 – Š. Ungerman: *Rané středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískach. Díl I – Analýza*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74. Brno 2023.
- Vignatiová 1992 – J. Vignatiová: *Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí*. Spisy Masarykovy univerzity 291. Brno 1992.
- Zábojník 1985 – J. Zábojník: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. *Štúdijské zvesti AU SAV* 21, 1985, 205–220.
- Zábojník 2009 – J. Zábojník: *Slovensko a Avarský kaganát*. Studia archaeologica et medievalia 9. Bratislava 2009.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

Hanuliak 2001 – M. Hanuliak: *Veľkomoravské pohrebiská na Slovensku. Databáza prameňov*. Nitra 2001.

Jakubčinová 2018 – M. Jakubčinová: *Výstroj jazdca a koňa v 9. storočí s prihliadnutím na nálezy v Bojnej*. Dizertačná práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta – Archeologický ústav SAV. Bratislava – Nitra 2018.

Kolník 1958 – T. Kolník: *Veľký Kýr. Prieskum v Milanovciach*. Nitra 1958. Nálezová správa 80/58. Dokumentácia AÚ SAV, v. v. i.

Rajnič 1956 – A. Rajnič: *Nitra. Poloha Saratovská ulica 14*. Nitra 1956. Nálezová správa 421/56. Dokumentácia AÚ SAV, v. v. i.

Rukopis prijatý 11. 3. 2024

Translated by editorial board

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk
<https://orcid.org/0000-0001-8304-4591>

† Ivan Kuzma
Archeologický ústav SAV, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra

PhDr. Ján Rajtár, CSc.
Archeologický ústav SAV, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
nraurajt@savba.sk
<https://orcid.org/0000-0003-2473-241X>

RNDr. Ján Tirpák, CSc.
Trnístá 14
SK – 949 01 Nitra
tirpakjan7@gmail.com

A Settlement with Graves from the 9th–10th Century in Veľký Kýr

Milan Hanuliak – † Ivan Kuzma – Ján Rajtár – Ján Tirpák

SUMMARY

In the northern part of the cadastral territory of Veľký Kýr (Nové Zámky district), remnants of an early medieval settlement were investigated in 1997–1998 (Fig. 1). Of particular significance are the twenty settlement features and five graves located in the northern part of the site (Fig. 2).

Analysis of the artefact assemblage revealed noteworthy features uncommon in typical agricultural contexts. These include settlement structures clustered into three groups. The first two clusters belong to Settlement 1, representing an earlier phase of habitation. The arrangement of residential structures in a curved line around an open area, identified as a potential communal area, is particularly intriguing. It suggests that this space may have been used for communal activities. An intriguing aspect of the

dwelling, grouped in two pairs (features 16, 23 and 19, 20; Pl. II–V), is their shared characteristics. Each pair comprises a sunken structure with larger and smaller interior dimensions. Notably, stone ovens were consistently located in the same corner of each structure. Within the oval settlement area, covering 1100 m², eight grain storage pits were dispersed (features 5–7, 10, 11, 13, 21 and 35; Pl. I; II; V; VI). These pits varied in depth, ranging from 222 to 250 cm, with one exception at 100 cm. The total storage capacity of all pits amounts to 30 m³. Settlement 3, representing a later phase of habitation, comprises two sunken dwellings with clay ovens, situated 40 m from Settlement 1. Four outdoor ovens (features 53, 63–65; Pl. VII; VIII) and a grain storage pit (feature 67, depth 222 cm; Pl. IX) were identified in the area between the dwellings.

Graves 1–3 (Pl. XII) represent burial contexts within the settlement area. These individuals may have been buried within the settlement due to various circumstances. Graves 4 and 5 (Pl. XIII; XIV) may represent the nucleus of a regular necropolis, given their rich grave goods, dimensions, and parallel orientation. Their location, sufficiently distant from the residential zone, supports this interpretation. The group of graves also includes an individual interred within the fill of grain storage pit 35 (Pl. VI; XIII). This unusual burial practice likely relates to the premature abandonment of the settlement area, which may be connected to the significant role of the nearby road leading to the central settlement agglomeration of Nitra. The importance of this route is further underscored by five additional medieval sites recorded within the intramural area of Veľký Kýr (Fig. 3).

The material culture from the site is sparse, with limited typological variety. The ceramic assemblage (Tab. 1) suggests a relatively short occupation. Despite limited dating potential, the site appears to have been occupied primarily during the last third of the 9th c. and the first half of the 10th c. The settlement at Veľký Kýr lacked defensive features but functioned as a hub for agricultural products from the surrounding region. The substantial capacity of the grain storage pits exceeded the needs of a small community, indicating its importance. The advanced nature of the settlement's architecture further underscores its exceptional status. Comparable examples from the Great Moravian period are primarily found at fortified sites like Bojná I-Valy and Mužla-Čenkov.

Fig. 1. Veľký Kýr. Section from the village cadastre with the surveyed areas marked. Author M. Hanuliak.

Fig. 2. Veľký Kýr. Plan of the site from the 9th–10th c. in the excavated part of the site. Author M. Hanuliak.

Fig. 3. Veľký Kýr. Sites from the medieval period in the cadastre of the village. Author M. Hanuliak.

Tab. 1. Veľký Kýr. An overview of important representatives from the filling of the excavated features. Feature type: A – sunken-house; B – grain pit; C – exterior oven; D – ditch. Author M. Hanuliak.

- Pl. I. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 5, 6, 7. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.
- Pl. II. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 10, 11, 16. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.
- Pl. III. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 16, 17, 19. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.
- Pl. IV. Veľký Kýr, Násypový sek site. Feature 20. Plan and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.
- Pl. V. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 21, 23. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. VI. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 35, 49. Plans and finds. Scale: a – 1, 2, 4–7; b – 3. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. VII. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 49, 53, 63. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. VIII. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 33, 64, 65. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. IX. Veľký Kýr, Násypový sek site. Features 67, 73. Plans and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. X. Veľký Kýr, Násypový sek site. Object 73. Finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. XI. Veľký Kýr, Násypový sek site. Object 73. Finds. Scale: a – 1–3, 5–9, 11; b – 4, 10. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. XII. Veľký Kýr, Násypový sek site. Graves 1, 2, 3. Plans and finds. Scale: a – 1, 4; b – 3: 2, 3. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. XIII. Veľký Kýr, Násypový sek site. Grave 4 – plan and finds; feature 35 – plan with human skeleton. Scale: a – 1–5; b – 6. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.

Pl. XIV. Veľký Kýr, Násypový sek site. Grave 5. Plan and finds. Drawing Ž. Nagyová, S. Ptáčková.